Bergensposten.

NR. 1 MARS 2000 3. ÅRGANG

Katharina Saltnes

Faldne Kvinder

Underet i Bergen byrett

Kampen om stemmeretten

STATSARKIVET I BERGEN

INNHOLD

Bergensposten 2000 3

Yngve Nedrebø:
Stiftsarkivar Bing 5

Bergens Tidende 23. februar 1945:
"Statsarkivet i Bergen er 60 år 7

Astrid Utne Sørensen:
En kvinneskjebne 9

En kvinneskjebne - fortsettelse..... 13

Epilog..... 15

Åse Eikemo Strømme:
Kartharina Saltnes 19

Berit Vetlejord:
Katharina Saltnæs i Eksingedalen 21

Asbjørn Åsgard:
Katharina Saltnæs 25

Olav Bruknapp:
En kristen billedhugger fra Vestlandet..... 34

Kongens Fortenestemedalje til Katharina Saltnes..... 38

Bjørn Davidsen og Yngve Nedrebø:
Underet i Bergen byrett..... 42

Christopher John Harris:
Fra Faldne Kvinder til Dyktige Piger 49

Synøve Bringslid:
"Alle tråder løper sammen hos fru Qvam"..... 65

Jorunn Nerby Vannes:
Pionertiden for sykegymnastenes forening iBergen 1899-1925..... 71

Klisjebingo 80

Bergensposten er en publikasjon fra Statsarkivet i Bergen. Årets utgave er den tredje i rekken.

Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Ansvarlig for layout og utforming: Tom Myrvold
Trykk: A.S. Centraltrykkeriet, Bergen
Opplag: 750
ISSN 1501-4436

Omslag:
Drikkehorn laget av Katharina Saltnes

Katharina Saltnes 1939
(foto Eikeberg)

Bergensposten 2000

Sidan 1998 har Statsarkivet i Bergen laga "Bergensposten". Vi har hatt eit ønske om å presentere stoff om institusjonen, og frå institusjonen sine samlingar. I år 2000 er Bergen kulturby, og det var då naturleg å sjå om vi hadde stoff som kunne passe inn i ei slik ramme.

I 1996 presenterte Astrid Utne Sørensen oss for Katharina Saltnes (1862-1945), vanfør kunstnar frå Lindås, og vi fekk eit eksemplar av det heftet ("En kvinneskjebne") ho hadde laga om henne. I løpet av nokre månader dukka det opp fleire andre som hadde oppdaga og vorte fascinerte av Katharina Saltnes. Teksten i heftet til Astrid Utne Sørensen om Katharina vart lagt ut på internett, og stadig fleire melde seg, og hadde noko å fortelje eller å spørje om. Vi såg at det opp gjennom åra var laga fleire artiklar om henne, men ho hadde ikkje fått omtale i Norsk kunstnarleksikon, og vi syntest ho fortente meir.

I 1998 vart vi difor samde om at det ville vere rimeleg om vi gjorde eit forsøk på å samle stoff om Katharina, for gjennom det å skaffe henne eit lite minnesmerke. Og då kom vi til at kvinnedagen i kulturbyen Bergen i kulturåret 2000 måtte vere rett stad og rette tidspunktet. Vi fekk danna ei gruppe med interesserte, som alle ville ta del i arbeidet med å samle stoff og skrive det ut. Denne gruppa bestod av Åse Eikemo Strømme, Berit Vetlejord, Asbjørn Åsgard og Astrid Utne Sørensen, som kvar for seg hadde vorte interesserte i historia til Katharina. Vi har vore samde om at vi i heftet vil ha fram dei personlege opplevingane vi har hatt i møtet med det Katharina Saltnes har laga. Stoffet om Katharina Saltnes vert hovudelementet i Bergensposten 2000, men vi har i tillegg prøvd å finne fram til stoff som kan passe for utgjeving på kvinnedagen.

Det heftet vi har laga no ville ikkje vorte til om det ikkje var for Astrid Utne Sørensen. Eg vart kjend med henne då ho kom på lesesalen i 1993 i samband med at ho arbeidde med ei slektshistorie. Ho imponerte. Engasjementet, iveren og arbeidsgleda var eksepsjonell. Legg vi til at ho eigentleg er kommen i ein alder der dei fleste må ta det meir med ro, vert ikkje innsatsen mindre imponerande. I tillegg har ho ei fantastisk utstråling og ein varme som alle som vert kjende med henne må oppdage. Og ho har ikkje imponert mindre i åra som har gått. Kvart einaste år har ho vore engasjert i eit nytt prosjekt, og levert oss eit nytt hefte, og emnene vitnar om at interessene spenner vidt!

Astrid Utne Sørensen vart student i 1931. Ho hadde hatt eit ønske om å studere medisin, men faren ville ikkje sleppe henne til Oslo som student, og då vart det realfag i Bergen i staden. Frå 1932 til 1935 studerte ho botanikk, kjemi og zoologi ved Bergen Museum som einaste kvinne. Men om ho ikkje fekk studert medisin ved Universitetet, vart ho gift med ein lege og gjennom hans mange år som distriktslege "doktortaus" med mange oppgåver knytta til legepraksisen.

Åse Eikemo Strømme og Berit Vetlejord fortel om den tida Katharina Saltnes

var i Eksingedalen. Asbjørn Åsgard har arbeidd med skulesoga for Lindås, og har funne fram til mykje stoff om Katharina, og presenterer livshistoria hennar.

Vi har fått løyve til å trykke opp at eit intervju cand. theol. Olav Bruknapp hadde med Katharina Saltnes i 1937, og som i si tid stod på trykk i tidsskriftet Kristen Ungdom. Det er einaste staden vi finn at ho sjølv har fått fortelje om sitt liv og sin kunst.

Katharina Saltnes fekk Kongens Fortenestemedalje i 1936, og vi har henta fram teksten frå søknaden og saka om utdelinga av medaljen, slik den ligg i arkivet på Slottet. I søknaden fann vi nye opplysningar, og fekk stadfesta gamle.

Christopher John Harris har arbeidd med stoffet som gjeld ei av dei svartare sidene ved Bergens historie, soga om prostitusjonen på 1800-talet. Vi har fått trykke ein artikkel han skreiv i 1984. Den har ikkje tidlegare vore på trykk, og var oppstarten på eit prosjekt som kjem til å ende som ei bok.

Bjørn Davidsen og Yngve Nedrebø har funne fram stoff om ei anna gruppe på skuggesida, dei spedalske. Bergen har hatt hospital for leprapasientar i fleire hundre år, og det var i Bergen ein på 1800-talet arbeidde med å finne løysinga på gåta om sjukdommen. Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912) er mannen som fann leprabasillen, og som har gjeve opphav til det vitskaplege namnet på sjukdommen Hansens disease. Men i mai 1880 måtte han stå til rette i Bergen byrett for sine eksperiment på pasienten Kari Nilsdatter Spissøen, og det enda med at han vart frådømd stillingen som lege ved pleiestiftelsen (men fekk halde fram som overlege for den spedalske sygdom, men utan pasientar). Vi har vore forundra over dommen, og har sett nærare på kva som skjedde, for å sjå om vi kunne finne ut kven som stod bak den drastiske avgjerda.

Spørsmålet om allmenn stemmerett for kvinner var aktuelt i åra rundt 1900, og Synøve Bringslid har funne fram stoff om aktørane i kampen for kvinneleg stemmerett. Kampen resulterte i at Noreg i 1913 vart det tredje land i verda som fekk allmenn stemmerett for kvinner.

Vi har fått avlevert arkivet til Bergen Gymnastforening, som i 1999 var 100 år. Jorunn Nerby Vannes, tidlegare rektor ved Fysioterapihøgskulen i Bergen, har ordna og stått for avleveringa av arkivet, og ho presenterer no foreininga i ein artikkel.

Vi takkar alle medarbeidarane! Og vi sender ut heftet i håp om at det vil kunne vere til glede.

Yngve Nedrebø

Yngve Nedrebø:

Stiftsarkivar Bing

Dr. Just Johan Bing (1866-1954) ble utnevnt til stiftsarkivar i Bergen 21. september 1903, og han forble i embetet til utgangen av 1933. Med sine vel 30 år i stillingen er han den av statsarkivarene i Bergen som har hatt lengst funksjonstid, og hadde det vært opp til ham selv hadde han fortsatt i ytterligere tre år. Men tiltakende svekkelse av synet, som førte til at han i 1932 måtte regnes som blind, resulterte i så sterke signaler til ham om å søke avskjed, at han følte seg tvunget til det i 1933.

Just Bing var litteraturhistoriker, og hadde i 1894 tatt sin doktorgrad på et arbeid om den tyske forfatteren Friedrich v. Hardenberg ("Novalis. Eine biografische Charakteristik"), og han tilbrakte i forbindelse med sine studier lange perioder i Tyskland, Østerrike og Danmark, seinere også i Frankrike og Italia. Han beskjeftiget seg med europeisk kulturhistorie, og publiserte en rekke bøker og artikler om kunst og litteratur. I 1898 gav han ut en norsk litteraturhistorie, i 1906 kom "Europas literaturhistorie i det 19de aarhundrede" (utgitt på norsk, dansk og svensk), i 1915 kom "Norsk litteraturhistorie til skolebruk", og i 1928-1934 kom en Verdenslitteraturhistorie i tre bind.

Bing var universitetsstipendiat i litteraturhistorie i Kristiania 1895-1901, og konkurrerte om stillingen som professor i emnet nordisk litteratur i 1919. Som stiftsarkivar fortsatte han sin tidligere virksomhet som anmelder og foredragsholder, men utvidet etter hvert interessefeltet sitt til å omfatte også lokalhistorie, mytologi og helleristninger. Han var en drivende kraft bak etableringen av Vestlandske Historielags Fællesforening (1916) og Landslaget for Bygde- og Byhistorie (1920), og var navngiver til sistnevnte.

For Statsarkivet i Bergen har det hatt stor betydning at Bing fikk flyttet institusjonen fra "Klosteret" på Nordnes til Årstadvollen, hvor han fikk oppført et stort og tidsmessig arkivbygg, og der det var planlagt så langsiktig at man så for seg plass for 400 års virksomhet. Etter utflyttingen til Årstad skrev han "Årstads historie" i 1922.

Just Johan Bing var en mann med vidt interessefelt og stor arbeidsglede. Han var produktiv og engasjert, og ikke uten humor. Da han i 1933 følte seg tvunget ut av embetet skrev han en meget spesiell avskjedssøknad, og han kommenterte sin situasjon i student- jubileumsboken: "Mitt syn er svekket, men ikke mitt humør, og forhåbentlig heller ikke min arbeidskraft".

Etter at han hadde søkt avskjed flyttet han til Oslo, hvor han bodde til han døde i 1954.
Vi setter inn en kopi av hans avskjedssøknad.

26. april 1933.

Til Det Kongelige Kirkedepartement.

Kirkedepartementets skrivelse til Finansdepartementet av 5. ds. Med bilag er blitt mig meddelt ved hr. Riksarkivarens skrivelse av 10. ds., hvori han opfordrer mig til å innlevere min ansøkning om avskjed fra årets utgang.

I sig selv kan jeg ikke se at der skulde foreligge tilstrekkelig grunn til at jeg nødvendigvis må ta avskjed. I det år jeg som blind har styret Statsarkivet i Bergen har det ikke været svikt i dets ekspedisjon, og dets arbeidsydelse har været fullkommen normal. Det er også i den tid blitt gjort viktige arkivfunn, hvad jeg har indberettet til riksarkivaren, men hvad han ventelig ikke har meddelt til departementet.

Jeg har fremlagt meddelelse om at en arkivar i Schweitz er blitt stående i sitt embede som blind i 20 år og har fyllt sin stilling med heder. Jeg tror da at jeg vilde kunne utføre mitt arbeide som statsarkivar i de 3 år, til jeg har nådd aldersgrensen, slik at det ikke vilde gi grunn til berettiget klage.

Imidlertid, når både departement og storting har uttalt sig mot dette, bøier jeg mig for overmakten.

Men jeg ser i denne sak, og navnlig i hr. riksarkivarens aksjon mot mig, som har satt det hele i gang, og som er drevet ved hver tenkelig anledning gjennem 10 måneder, et krast eksempel på de seendes fordom mot de blinde. Man tror ikke at vi kan utføre noget arbeide eller delta i nogen virksomhet. Dette er for oss blinde en likeså stor ulykke som selve det at vi mister synet. Ut fra denne opfatning er det man vil drive mig fra min stilling.

Man vil av det ovenstående forstå at det ikke er med blide følelser jeg hermed sender min ansøkning om avskjed fra førstkommende nyttår.

(Statsarkivet i Bergen: Kopibok 1933)

Bergens Tidende 23. februar 1945:

"Statsarkivet i Bergen er 60 år

Den 24. februar er det 60 år siden statsarkivet i Bergen ble opprettet, idet arkivarens første instruks skriver seg fra den dag. Bergen måtte vente lenge på sitt offentlige arkiv, idet Trondheim allerede i 1857 hadde fått sitt. Men interesserte menn i Bergen hadde lenge arbeidet med saken, før man i 1885 kunde åpne portene for det nye arkiv. I 1880 ble den gamle folkeskolebygning "Bethlehem" på Klosteret innkjøpt. Den ble utvidet ved tilbygg. Selve den gamle bygning ble arkivmagasin, mens tilbygget ble kontor- og vaktmesterbolig. Lesesalen var opprinnelig i magasinet, hvorfor dette ble utstyrt med overlys. Imidlertid viste denne ordning seg uholdbar, og ved vaktmester Benemanns avgang i 1901 lot arkivar Hermansen et av vaktmesterens to værelser innrede til leserom.

Før 1885 var rettsprotokoller, kirkebøker og andre offentlige arkivsaker på Vestlandet spredt rundt på de forskjellige sorenskriver- og prestegårder, ofte i embetsmennenes leiede privatboliger, utsatt for å gå til grunne ved ild, vann, vanrøkt eller flytning. De eldre deler av stiftamtmennenes arkiver oppbevartes i Stadsporten, hvor der enno finnes verdifulle arkivsaker tilbake til 1600-tallet, men no bare for Bergens vedkommende. Stiftamtmann Smit ga drastiske skildringer av den tilstand hans gamle i Stadsporten oppbevarte embetsarkiv befant seg i, og antydet at de arkivsaker han måtte huse i sin egen bolig, opptok en temmelig betydelig og stadig voksende plass. Biskop Birkeland kunde opplyse at en del av bispearkivet endog var nedpakket i kasser, altså praktisk talt utilgjengelig.

Etter fortsatte forhandlinger, bl. a. med riksarkivar Birkeland, som varmt anbefalte opprettelse av et statsarkiv for Bergen, bevilget Stortinget i 1880 den nødvendige sum til innkjøp av "Bethlehem".

Til statsarkivar ble ved kgl. Res. av 8. november 1884 utnevnt cand. jur. kopist i finansdepartementet, Thomas Brown Lie Hermansen. Han innehadde denne stilling til sin død i 1903 og innla seg meget betydelige fortjenester av arkivet ved dets grunnleggelse. Han etterfulgtes av dr. Just Bing, som i over 30 år ledet og styrte det med stor dyktighet, og det samme kan også sies om den nuværende statsarkivar Einar Jansen.

Statsarkivet hørte tidligere under stiftsdireksjonen i Bjørgvin bispedømme, men ble ved kronprinsens resolusjon av mars 1904 henlagt under riksarkivarens tilsyn og ledelse.

Arkivets område omfatter foruten Bjørgvin bispedømme også Rogaland fylke. Derimot er alle arkivsaker fra Sunnmøre, som i geistlig henseende hører til Bjørgvin bispedømme, fra 1929 henlagt til statsarkivet i Trondheim.

Arkivrommene på Klosteret viste seg nokså snart for små. Allerede i 1905 måtte man gå til utvidelse og det ble etterhåndene innlysende at en ny bygning

måtte til. Ved kommunens velvilje fikk staten makeskifte til kommunen den gamle arkivbygning mot den tomt på Årstadvollen, hvor den nuværende stetlige bygning er reist. Overflytningen skjedde i 1921. Den nye bygnings arkitekt er Egill Reimers, prisbelønnet av A. C. Houens fond. I likhet med arkivsaker fra landets øvrige statsarkiver er de viktigste saker fra statsarkivet i Bergen evakuert av hensyn til krigsfaren.

Til å begynne med var ikke besøket stort. Dagboken for 1887 viser bare 60 besøkende, hvorav 19 representerer en og samme person, nemlig daværende stud. med. Olaf Sollied, seinere asyldirektør og han har til for ganske nylig vært arkivets flittigste gjest. Besøket øket naturligvis etterhånden og var før krigsutbruddet i 1940 omkring 5000 pr. år, men er no på grunn av den innskrenkede plass betydelig mindre."

Astrid Utne Sørensen på tuftene av huset til Katharina Saltnes. (1999)

Astrid Utne Sørensen (desember 1996):
En kvinneskjebne

Dersom man i kunsthistorien leter etter kvinnelige kunstnere innen tidsrommet fra renessansen og opp til vår tid, så leter man stort sett forgjeves. Riktignok begynner de å komme til syne i forrige århundre - i Norge f.eks. Harriet Backer og Kitty Kielland. I Danmark skilte Anna Ancher seg ut blant de berømte Skagenmalere som eneste kvinne.

Alle disse tre var malerinner hvis verker lever videre - og som ble anerkjent allerede da de levet. Felles for dem var at de tilhørte ressurssterke familier og miljøer, og fikk anledning til å utvikle sine evner både i innland og utland.

På "Strilelandet", nærmere bestemt på Saltnes i Lindås nord for Bergen, fødtes i 1862 på et lite småbruk en jente, Katharina, under ganske annerledes forhold. Hun og broren ble tidlig morløse. Etter noen år giftet faren seg opp igjen og familien øket etter hvert i antall.

Både far og stemor fikk etter hvert mere enn nok å henge fingrene i og hadde derfor ikke overskudd til å få Katharina bragt frem til skolen da hun var blitt gammel nok til å begynne på den.

Som fireåring hadde hun hatt poliomyelitt, blitt delvis invalidisert, måtte bruke krykker og klarte ikke å ta seg frem hverken ned til båtstøen hjemme eller opp fra prestenaustet etter roturen inn til bygden for å komme til skolen. Det var dårlig med veier den gangen. Ferdselen foregikk hovedsakelig sjøverts.

Men, Katharina klarte seg allikevel. Om hun var fysisk handikappet, så var hun tilsvarende sterkt åndelig utrustet. Hun lærte seg selv skolefagene og stilte for presten til konfirmasjon samtidig som sine jevnaldrende.

Prost Hveding som ledet konfirmasjonen, var en meget populær og avholdt prest. Han fattet interesse for Katharina og viste henne omsorg så lenge han levet. Han døde i 1895.

Den gangen fikk konfirmantene karakterer. I presteprotokollen fra året 1877 står: "Katharina Saltnæs. Udmærket godt. Tenksom."

Etter å ha gjennomgått noen måneders kurs på Lindås Amtskule, fikk hun 17 år gammel jobb som lærerinne på Stranda i Myking etter anbefaling av prost Hveding.

På den tiden var det alminnelig at dersom økonomien i hjemmet var dårlig, så måtte man etter konfirmasjonen reise ut for selv å tjene til livets opphold. I "Skulesoga for Lindås 1739-1889" fortelles det at Katharina var den første kvinne som våget å ta seg lærerpost.

Omgangsskolelærer Ole Hauge i Stranda hadde år etter år sagt fra at han på grunn av det store antall barn i kretsene, ikke maktet posten alene. Han fikk i oppdrag å rettlede den nyansatte lærerinnen og se til at hun fikk kost og losji.

Katharina ble i jobben i to år, og underviste de yngste barna. Det siste året

arbeidet hun ni uker i hver av de tre kretsene. For dette skulle hun ved skoleårets slutt hatt utbetalt kr. 86,40, som ble redusert til kr. 85,33 da der manglet to dager på fullt antall uker. Ukelønnen var av Amtformannskapet satt til kr. 3,20 for lærerinner og kr. 4,00 for menn.

Så over til hvorfor denne min store interesse for Katharina Saltnes. Begynnelsen til dette skriver seg helt tilbake fra den tid våre to eldste barn var små, altså for ca. 55 år siden. Da fikk vi av svigermor et barnebord med tilhørende små stoler, som hadde vært brukt av hennes to sønner da de var små.

Bord og stoler utmerker seg ved praktfulle utskjæringer av de forskjelligste dyr, fra dansende geitekillinger til andemor som kommer svømmende med ungeflokken etter seg.

Foto: Ivar Ones 1996

Svigermor fortalte at utskjæringene var utført av en av svigerfars kvinnelige pasienter som var delvis ufør etter å ha hatt poliomyelitt som liten. Svigerfar praktiserte den gang som lege på Ostereidet.

Mange år senere arvet vi en del bruksgjenstander, blant annet et veggskap, en brikke og en liten kiste - alle med kunstnerisk sett forskjelligartete utskjæringer av høyeste kvalitet.

Årene gikk og som mange enslige eldre, så begynte jeg da å utforske og skrive slektshistorie. God hjelp hadde jeg ved det som den forrige generasjon hadde tatt vare på, både av gamle brev, dokumenter, opptegnelser og fotos - og også ved det som de hadde berettet opp igjennom årene.

De merkeligste ting myldret opp av minneskuffen min (hukommelsen), blant annet historien om svigerfars poliorammete pasient.

Dette fenget meg!

En kvinne - født for 132 år siden i trange kår klarer til tross for sitt handikap og sin manglende skolegang å utvikle sin kunstneriske begavelse uten å klage og uten å gi opp.

Jeg bestemte meg for å finne ut hvorledes livet senere hadde artet seg for henne. Men det hadde jo gått ca. 55 år siden jeg hadde fått høre om henne. Hvor skulle jeg henvende meg? Jeg visste jo ikke engang hva hun het.

Jeg tenkte først å skrive til den kommunen som Ostereidet tilhører, men så

grep skjebnen inn.

En bekjent av meg som skulle komme innom for å hente noe, ringte og spurte om hun kunne ta med en venninne som gjerne ville se hvorledes jeg hadde formet min slektshistorie. Hun holdt på å arbeide med sin.

De kom, og vedkommende som jeg aldri hadde truffet tidligere, ble stående og se på det lille veggskapet med de vakre utskjæringene. Jeg fortalte henne dets historie og også at jeg lenge hadde vært interessert i å få vite kunstnerinnens navn og senere skjebne - men forgjeves.

Da snur hun seg og sier enkelt og greit:

"Hun het Katharina Saltnes!"

Foto: Ivar Ones 1996

For et treff! Jeg ble helt målløs.

Og så begynte "snøballen" å trille. I løpet av et par dager hadde jeg gjennom hennes bror og en av hans bekjente som begge langt ute var i slekt med Katharina, fått diverse opplysninger, foruten fotostatkopier av noen gamle artikler som omhandlet henne.

Den ene artikkelen var fra bladet "Strilen". Den var skrevet av Olav Hannisdal og trykt i "Laurdagsmagasinet" datert 20. juli 1985. Her intervjuet han en norsk-amerikaner, Monrad Eikeberg, som var hjemme fra Amerika. Hans familie hadde flyttet fra Bergen til Lindås under første verdenskrig. Monrad husket godt Katharina som han som ung gutt hadde båret på ryggen til og fra robåten de ganger han fikk i oppdrag av sin mor å hente henne.

Katharina kunne ikke leve av sin kunst. Hun opprettholdt livet ved å bo hos familier som trengte hjelp til karding, spinning eller istandsettelse av tøy. Innimellom øktene arbeidet hun med sin kunst så å si livet ut.

Helt fra barnsben av hadde Katharina vært opptatt av å tegne og å skjære i tre, men ble etter hvert mere og mere interessert i å meisle ut relieffer i stein. Monrad ga henne en dag et foto av seg selv og spurte om hun kunne lage et relieff med dette som motiv. Det lovet hun.

Så gikk der mange år. Monrad gikk til sjøs og ble uteseiler under krigen. Senere kom han til Amerika hvor han gjorde det godt, og hvor han fremdeles bor i California nærmere 90 år gammel.

På sine mange besøk i gamlelandet prøvde han å etterlyse relieffet, men

forgjeves, inntil juni 1985, da han fant det i en kjeller ute på Saltnes.

En annen artikkel skrevet av Petra Fleischer, er fra bladet "Urd" datert 25. september 1937. Hun forteller at på et besøk til Lindås prosti sammen med sin mann, biskop Fleischer, hørte hun for første gang om Katharina. Hun ble vist noen vakre marmorrelieffer laget av henne. De hang den gang i koret i Lindås kirke. Dagen etterpå fikk hun treffe kunstnerinnen som da var 75 år gammel.

Av samtalen dem imellom fremgår det at Katharina som 25-åring hadde fått et lite kunstnerstipend. Dette ga henne mulighet til å reise hjemmefra for å utdanne seg videre; først til en tegneskole i Bergen og så til treskjærer Lars Kinsarvik i Hardanger.

Som tolv-åring hadde Katharina lest en bok om den danske billedhogger Bertel Torvaldsen. Hun gikk siden med en drøm om å få komme til København for selv å se hans arbeider - så begeistret var hun for disse.

Drømmen gikk i oppfyllelse takket være hennes sterke pågangsmot. Hun var også innom Christiania hvor hun på "Den Kongelige Kunst- og Håndverkskole" hadde billedhogger Mathias Skeibrok (død 1895) som lærer.

Katharinas kanskje største opplevelse var hennes opphold i Stockholm hvor hun bodde hos minister Gram og frue. De forstod hvilken sjelden kunstner der bodde i denne unge kvinnen fra "Strile-landet", og gjorde oppholdet for henne så interessant som mulig. Katharina fikk holde en liten utstilling som ble besøkt av unions-kongen Oscar 2. Han kjøpte av hennes arbeider og fikk ordnet med en mottagelse på slottet. Senere i livet kom Katharina gjerne tilbake til denne opplevelsen.

Men til tross for alt dette, klarte hun ikke å leve av sin kunst. Hun reiste hjem igjen til Saltnes i Lindås. Der bodde hun først hos sin bror som hadde overtatt småbruket hvor hun var født, og senere hos familien Mons Natås.

Vertsfolket var hyggelig, men forholdene spartanske, og det fortelles at Katharina bodde på et rom uten vindu og opprettholdt livet som fortalt ovenfor.

Etter å ha fått rede på alt dette, bestemte jeg meg for å ta en tur ut til Lindås. Her ble jeg mottatt av sogneprest Harald Sundsbø som jeg hadde kontaktet for å få vite hvem jeg skulle henvende meg til for å kunne komme inn i kirken.

Sundsbø låste opp for meg og kjørte meg senere ut til Saltnes. Han arrangerte også et møte med bror til Monrad Eikeberg, den 90 år gamle dr. Håkon Eikeberg.

I kirken henger på veggen på hver side av kirkeskipet, fem marmortavler med innmeislete relieffer av kjente menn og kvinner hvis liv har vært knyttet til kirken. De er laget og forært av Katharina Saltnes.

Hvilke motiver hun har brukt ved valg av modeller, er vanskelig å forstå. Personlig tror jeg at hun må ha gått frem etter innfallsmetoden, alt etter som hennes religionshistoriske kunnskaper økte og tilgangen på bruddstykker fra kasserte marmorgravstøtter varierte.

Katharina hadde selv ikke råd til å kjøpe arbeidsmateriale. Ingen av de ti

bruddstykkene er identiske, men noenlunde av samme størrelse. På disse er fremstilt i lav relieff, overkroppen til nitten lett kjennelige personligheter, hvis antall varierer fra tavle til tavle. På en av dem sitter Gregor den store mellom Augustin og Ambrosius øverst, og under dem finner man Kingo og H.A. Brorson.

Kvinnene som hører med i utvalget er: Dorothea Engelbretsdatter, Birgitte Kaas og Berthe Canuthe Aarflot som er meislet inn på samme tavle, mens f.eks. Martin Luther og Petter Dass får være alene på hver sin, osv.

Det som preger alle arbeidene er at de er utrolig dyktig utført, jeg har lyst å bruke uttrykket åndfullt, inntil minste detalj. I sin samtale med Petra Fleischer uttalte Katharina som da var 75 år gammel, at hun håpet å få meislet ferdig relieffer av Händel og Bach. De henger på plass i kirken og bekretter antagelsen om at alle disse relieffer i lavstil er laget på hennes gamle dager da kreftene i armene var minket og skjelvingen øket.

Skjelvingen klarte hun å holde under kontroll når hun arbeidet, men det krevet sitt. De relieffer hun utførte i yngre år, er utmeislet i høy stil. Dette fremgår av den veltrufne portrettmedaljongen som er innfelt på prosten Hvedings gravsten, og også av de skygger som kommer frem på fotoet av Monrad Eikebergs ungdoms-portrett.

Visitten hos dr. Eikeberg i hans vakre og hyggelige hjem, førte til ytterligere opplysninger om Katharina. Etter et langt og travelt liv som lege, tilbringer han sin alderdom i sitt barndomshjem på Lindås i meget god form til tross for sine 90 år.

Som avslutning kan nevnes at Katharina vinteren 1936/37 ble tildelt Kongens fortjenstmedalje. Om det var i gull eller sølv er ikke nevnt. Det skulle ikke undre meg om det var sølv. Hun var jo bare en liten kvinne som til og med hørte til på "grasrota".

Astrid Utne Sørensen (mars 1999):

En kvinneskjebne - fortsettelse

To år og vel så det er gått siden jeg avsluttet "En kvinneskjebne" - historien om Katharina Saltnes sitt liv og levnet.

Jeg var i grunnen fornøyet med de opplysningene jeg hadde fått så langt, og skrinla emnet.

Men den gang ei! Tilfeldigheter fikk nok engang snøballen til å trille. For en del måneder siden ble jeg oppringt av en for meg ukjent person Bjørn Davidsen.

Han presenterte seg som formann i "Norges døvblindes forening", og spurte om tillatelse til å bruke artikkelen min i foreningens tidsskrift til glede og oppmuntring for dets lesere. Han hadde vært oppom Statsarkivet i Bergen bl.a. for å finne en passende artikkel - og var blitt henvist til "En kvinneskjebne". Ifølge åndsverkloven måtte han ha min tillatelse til å trykke denne, og det fikk han.

Til tross for min fremskredne alder eller kanskje just derfor, så hadde jeg lite rede på "Internett" eller "Hjemmesider", og hva dette førte med seg.

Sitat:

Foreningen Norges døvblindes hjemmeside har gleden av å formidle:

For de historisk interesserte (historiske artikler)

En kvinneskjebne: Katharina Saltnes 1862-1945 av Astrid Utne Sørensen.

Dermed var artikkelen blitt offentliggjort.

Virkningen viste seg snart ved en del oppringninger fra interesserte lesere som gledet meg med å gi meg flere opplysninger angående Katharinas liv og levnet.

Dessuten ble jeg ført videre via mange henvendelser og telefonoppringninger til den meget oppegående og imøtekommende 80-åring Margit Nilsen. Hun er født på Saltnes hvor hennes foreldre Birgit og Mons Natås eiet et gårdsbruk som brødfødde familien bestående av fem barn pluss Katharina Saltnes som bodde der de siste 20-25 år av sitt liv. Hun døde 1945.

Margit og jeg møttes et par ganger over en kopp kaffe på Seniorsenteret Dankert Krohn, og etter disse samtaler så ser jeg formelig Katharina levende for mitt indre øye.

Hun bodde først hos Arne Natås. Men p.g.a. familieforøkelse der i gården og trangt om plassen, så flyttet hun over til Margits foreldre.

Margit var da fem år gammel og bodde hjemme til hun som attenåring flyttet til Bergen. God kontakt med foreldrehjemmet hadde hun så lenge det eksisterte.

Margit hadde ikke inntrykk av at hennes foreldre ble betalt for å ha Katharina boende. Hun hørte til i familien.

Værelset hennes var av vanlig størrelse med et bra, stort vindu og med dør inn til kjøkkenet, - det som vi i dag nærmest ville kalt et allrom. Familien samlet seg her rundt det lange furutrebordet til alle måltider, og ellers rundt om beskjeftiget med sine forskjellige gjøremål.

Katharina hørte til - og deltok i familielivet. Men ville hun arbeide med meisling på sine steinrelieffer, så trakk hun seg tilbake til sitt værelse og lukket døren. Både Margit og hennes søster Karen Torgersen som også bor i Bergen, erindrer den jevne bankingen når dette pågikk.

I det hele tatt fremgår det av det de kunne huske vedrørende Katharina at hun

var aktiv og flittig. Hun kardet og spant, og tok også imot tøy til reparasjon.

Katharina var sjelden utenom Saltnes. Kjøreveien derfra og inn til kirkebygden på Lindås kom i stand først i 1930-årene, bygget av bøndene selv.

Var hun borte en uke eller flere, så bodde hun hos familien Eikeberg, som fremdeles eier hus derinne.

En kjent mann i bygden, klok og med godt humør, Anders Spjeldnes, kom av og til innom på visitt. "Set du der di Slya", hilste han Katharina med, - og så lo de hjertelig begge to og fortsatte å prate koselig sammen.

Ettersom Katharina ble eldre og trengte mere hjelp, så trådte husets beboere til. Det siste halvåret hun levde var hun en god del sengeliggende og lå mindre eller mere i koma. Det falt da på Birgittes lodd å stelle henne. Først de aller siste dagene Katharina levet kom en sykepleier og hjalp til med stellet.

Katharina døde gammel og mett av dage og ble gravlagt på Lindås kirkegård, hvor et av hennes kunstverk lyser opp: "Marmormedaljongen som er innfelt i gravstøtten til provst Hveding † 1895"

Katharinas grav ligger i utkant av kirkegården og fortjener et minnesmerke som anerkjennelse for det hun skapte i levende live og som fremdeles er til glede og oppmuntring for mange.

Døyr fe;
døyr frendar;
døyr sjølv det same
Men ordet um deg
aldri døyr
vinn du eit gjetord gjævt.
(Haavamaal.)

Astrid Utne Sørensen (juni 1999):

Epilog

Det er bare et par måneder siden tilfeldigheter fikk meg til å lage en liten fortsettelse til en "Kvinneskjebne". Med dette trodde jeg for annen gang å ha skrinlagt emnet. Men nok en gang får tilfeldigheter snøballen til å trille.

Kari Krossøy var ukjent for meg inntil hun en dag sammen med en av mine venninner stakk innom på en visitt. Gjennom sine foreldre ætter hun fra Nordhordland og har kjennskap til slektene der.

Saltnes
Hustuften sett fra siden. (foto Astrid Utne Sørensen)

For 80-90 år siden praktiserte min svigerfar, som tidligere fortalt, på Osterei-det. Der hadde han bl.a. en kvinnelig delvis ufør patient. Fra henne stammer en del vakre kunstneriske treutskjæringsarbeider, som jeg er glad for at vi fikk arve, og som jeg gjerne ville arbeide litt med. Men dessverre - jeg visste ikke kunstnerinnens navn. Men det visste Kari Krossøy. Hun har senere kunnet hjelpe med på forskjellig vis, - bl.a. spurte hun om jeg ville kjøre med henne og hennes bror Helge til Saltnes.

Vi startet en strålende dag i mai og til tross for all den sorg, elendighet og bloddryppende krigsscener fra Jugoslavia vi dynges ned i fra media og TV, så sang det inni oss: "No er det i Norig atter dag med vårsol og song i skogen!"

På Saltnes ble vi mottatt av brukets eier Johannes Nataas.

Men før historien går videre, må vi ha litt historie:

1) Nils Ingebrigtsen, Katharina Saltnes's far kjøpte bruket av Sjur Sjursen i 1855.

2) Nils solgte det videre til sønnen Ingebrigt Nilsøn for 1200 kr og kår av varig verdi i 1887.

3) Ingebrigt solgte det til Fuse Olsen Soltveit i 1892.

4) Fuse Olsen solgte det til brødrene Arne og Mons Jacobsen Nataas i 1914.

5) Ved skylddeling i 1923 ble Mons J. Nataas' andel i dette bruk utskilt med en skyld av 50 øre og navnet Skjergje. Med parsellen følger forskjellige rettigheter

i Galteviken som jeg ikke går inn på her.

Ved "kår" sikrer man seg visse rettigheter som følger bruket, d.v.s. rett til å bo på bruket og få bestemte ytelser vedrørende mat.

Ved salg nr. 2 fikk Katharina rett til kår så lenge hun levde og gården eksisterte. Katharina førte en tid en omflakkende tilværelse: Stranda, Bergen, Oslo, Stockholm og ikke minst Eksingedalen, men hun hadde alltid et sted å vende tilbake til.

Kårets rettigheter praktiseres på forskjellig vis, enten ved at kårfolket bor i eget hus med egen husholdning, eller ved at de bor sammen med brukseierne og deltar i deres måltider.

Som Margret Johnsen har fortalt bodde Katharina hos Margretes foreldre og deltok i måltidene. Hun "høyrde garden til", som det het. (Apropos "å høyre til garden", så opplevet jeg for ca. 60 år siden da jeg bodde på Manger følgende. Jeg møtte en smilende sogneprest. Han fortalte han var blitt oppsøkt av en av sine sognebarn. Mannen eiet et lite gårdsbruk som konen og foreldrene tok seg av når han seilte til sjøs. Etter sammenhengende å ha vært uteseiler i nærmere halvannet år så fant han ved hjemkomsten et lite nyfødt guttebarn i vuggen. Det var dette barnet han ba presten døpe. "Han skal oppkalles etter far min". Presten stusset litt ved valg av dette navnet. "Han høyrer til garden", var mannens svar.)

Tilbake til Johannes Nataas som tok så hyggelig imot oss. Han inviterte oss inn til en velsmakende lunch med fjordlaks, hjemmelaget spekekjøtt, surmelklapper osv. Praten gikk livlig. Johannes og hans kone bodde nå alene i det koselige huset sitt, men slik hadde det langt fra alltid vært.

Da Mons, og Johannes' far Arne kjøpte Saltnes i 1914 bygget de seg hver sitt lille hus som lå nokså nær hinannen. De eksisterer fremdeles, men er preget av å være blitt påbygget alt etter som behovet til større plass vokste.

Da Katharina i 1923 flyttet fra Arne til Skjergje, et relativt stort hus bygget av Mons etter skylddelingen, så var det fordi Arnes hus var fylt til "plimsollmerket". Hyggelig ble hun behandlet begge steder og dette forteller på sin måte hvor romslig man kunne være på forskjellig vis selv der hvor forholdene var små og beskjeden.

Men selvsagt er det langt fra alltid tilfelle. Jeg husker fra min tid som "doktortaus", som de kalte meg, og bodde på landet hvor mannen min var distriktslege, så hersket der faktisk ganske høylydt strid mellom kårkonen og den unge gardkonen i nabohuset.

Selve huset som Katharina var født i fantes ikke lenger, men grunnen det hadde stått på skilte seg ut ved å ha vært planert i det kuperte terrenget. Den ene kanten var murt opp ved hjelp av en håndlaget gråsteinsmur med en steintrappe midt i.

Da jeg snudde meg etter å ha gått ned trappen så jeg med begeistring at dette var jo et kunstverk "in natura"!!

Jeg ble spurt hva jeg mente med det og fant frem av "mimreskuffen" min

følgende: For en del år siden (1985) hadde man et prosjekt, Borealis, gående ute på Høvikodden. Nordiske kunstnere var invitert for å skape hver sitt kunstverk der på stedet. Vår kjente kunstner Bård Breivik lot mure en vakker grunnmur av gråstein, brutt av en steintrapp. Det fortelles at han hadde måttet tilkalle murarbeidere fra Vestlandet. Menn som var spesialister i å bygge gardshus i ulendt terreng. Den står der den dag i dag og gleder fremdeles mange.

Selv ser jeg noe symbolsk i dette at Katharina ble født og vokste opp med et støttende kunstverk som grunnmur. Katharina - en naturbegavet kunstner og et vakkert kunstverk in natura!

Vi kjørte videre bort til Skjergje som eies av en av Mons' etterkommere. Her bodde altså Katharina fra ca. 1923 til hun døde i 1945.

Var så innom sogneprest Sundsbø for å låne nøkkelen til kirken.

Her er Katharina blitt konfirmert og her henger de kunstverk hun som gammel forærte til kirken, og her var det også hun møtte prosten Hveding, som fikk så stor betydning for hennes senere liv og levnet.

Selve kirkegården er p.g.a. det kuperte terreng delt i to, en øvre og en nedre del. I den øvre fant vi snart prost Hvedings gravsted, en høy vakker bautastein med en innfelt medaljong. I denne har Katharina meislet inn på en storartet måte hans ansiktstrekk.

I nedre del av gravplassen fant vi etter at vi hadde lett en stund Katharinas grav. En kraftig og pent tilskåret gråstein bærer hennes navnetrekk, og foran denne hadde sognepresten plantet en vakker blomst, og det 54 år etter at hun ble begravet!

Etter alle disse inntrykk begynte trettheten å sige på. Men før hjemturen fant vi oss en vakker plass i skogen ved siden av veien for å spise medbragt niste og nyte den dalende sol og fuglesangen - "og la tankene fare så vide".

Mine tanker gikk noen år tilbake i tiden, da jeg av undring og interesse forfattet "En kvinneskjebne. Katharina Saltnes 1862-1945", og fikk snøballen til å trille. Det forstod jeg, men ikke helt hvorfor denne snøballen utløste et helt skred av mennesker, nær og fjern, som også fattet interesse for Katharina Saltnes.

Min for lengst avdøde far hadde i sitt Ex libris, bokmerke, følgende innskrift: Animus super materiam elatus. Det vil si: Ånden svever over materien. Mange mennesker higer jo etter noe utenom hverdagen og Katharina er vel et levende eksempel på dette?

Åse Eikemo Strømme :
Katharina Saltnes

Døyr fe,
døyr frendar,
døyr sjølv det same,
Men ordet om deg
aldri døyr
Vinn du eit gjetord gjævt.

Namnet Katharina Saltnes er knytt til minne frå barndommen min heime i Eksingedalen..

I eine kråa i den store kvitskurte tømmerstova til bestemor mi, på morsida, var den svære speilen med den breide utskorne ramma. Stod eg midt på golvet i stova, kunne eg speila heile vesle meg. Og gjekk eg nærare, fekk eg sjå dei utskorne samanfletta rankane og fantasifulle drakar og skapningar. Ramma var brunbeisa og det skein i blank lakk. I ei annan krå i stova hang det staselege kråskåpet. På døra var det skore inn fleire motiv av vikingar og kongar til hest, omkransa med noko av det same motivet som var på speilen. Dette skåpet var i trefarge, og truleg lakka slik at motiva kom betre fram og kasta skuggar. Elles kan eg hugsa nokre biletrammer med dei same utskjæringane. Eg hugsar at eg mange gonger spurte bestemor og onkel i huset om kven som hadde laga dette fine dei hadde. Slikt såg eg ikkje i andre stover. Det var berre bestemorhuset som hadde desse vakre tinga. Jau, det var ho Katarine Saltnes som hadde skapt dette. Og kvar gong vart det sagt at ho var i Eksingedalen ei tid, var lien og vanfør, og greidde berre arbeida med hendene.

Av og til fekk eg vera saman med mor og bestemor og sjå i kistene som stod oppe på kledalemmen. Her hadde bestemor bunadsskjorter, forkle, bringklutar, belter og syljer. Her var også bunadsskauta. Det eine av dei hadde bestefar kjøpt til bestemor då dei gifta seg. Det var eit Vossaskaut med kvitsaum. Dette var det Katrina Saltnes som hadde sydd, fortalde bestemor stolt.

Oppe på lemmen stod ein stol som bestefar hadde laga. Setet var rundt og av tre, og ryggen var høg og kunstferdig fletta i korgbinding. Det vart fortalt meg at stolen hadde bestefar laga då han gjekk på trearbeidskurset som Katharina Saltnes hadde halde i Eksingedalen.

Då eg vart så pass vaksen at eg fekk lova å gå på dans i ungdomshuset Ljosheim på Flatekval, møtte eg på nytt namnet Katharina Saltnes. På veggen hang store bilete av kjende menn frå dalen med dei same utskorne biletrammene som hjå bestemor. Høgt oppe på eine langveggen stod der eit utskore drikkehorn, og på den

andre langveggen hang der to utskorne veggtavler, med motiv frå kongesoga og Håvamål. Og medan ungdomane svinga seg rundt og rundt i dansen, vart augene hangande fast ved orda på tavlene:

" Døyr fe, døyr frendar, døyr sjølv det same ….. "

Vals, reinlendar, samba, sving og rock, rundt, rundt, rundt, til ein vart ør i heile seg, - og orda hang der.

Dette er for over tidsbegrepet ein mannsalder sidan, og livet med sin travle kvardag gav meg heilt andre ting å tenkja på. Men etter som åra går kjem dei gode minna frå barndoms- og ungdomsåra meir og meir fram. Såleis byrja interessa mi for å finna ut kven denne Katharina kunne ha vore. Eg høyrde ingen i Eksingedalen som snakka om ho meir. Dei som hadde kjent ho var borte. Kven var ho? Kvar kom ho i frå ? Kvifor kom ho til Eksingedalen ? Ho som hadde skapt så mykje vakkert i treskjæring måtte vel vera kjent?

Fyrst måtte eg finna ut kvar namnet kom i frå. I registerert for Kartboka for vegar på Vestlandet fann eg namnet Saltnes i Lindås kommune. Og ved eit tilfelle slo eg opp i namneregisterert i Skulesoga for Lindås, forfatta av Asbjørn Åsgard. Der fann eg namnet Katharina Saltnes, som hadde fungert ei tid som lærar. Kunne dette vera mi Katarina?

Eg kontakta Asbjørn Åsgard. Jau, det var henne som eg var på leiting etter.

Og så tok snøballen til å rulla ------

Fra skisseboka til Katharina Saltnes

Berit Vetlejord (5.4. 1999):

Katharina Saltnæs i Eksingedalen

Katharina Saltnæs - slik var det ho sjølv skreiv namnet sitt - var fødd i 1862 på Saltnes i Lindås.

Vi veit at ho var i Eksingedalen i 1900, 1901 og 1902. Ho budde på 3 gardar i dalen:

1. På Flatekvål bruk 1 hjå Johannes Johannesson Flatekvål, fødd 1869, død 1950, gift 1898 med Anna Knutsdotter Vetlejord, fødd 1878, død 1966. Dette veit vi fordi folketeljinga frå 1900 viser at Katharina då var busett her. Ho står oppført som treskjærerske. På garden budde og far og mor til Johannes, som framleis eigde garden. Ho var der og i 1901. Det året var ho og på:

2. Vetlejord bruk 2 og 3. Her budde ho hjå Olav Monsson Vetlejord, fødd 1870, død 1936. I same huset budde og far hans, Mons Olavson, saman med kone nr. 2, Maria Larsdotter og deira born.

3. På Høvik, bruk 4 hjå Rasmus Johannesson Høvik, fødd 1868, død 1942. I same huset budde og foreldra hans, som framleis eigde garden.

Eg er ikkje heilt sikker på at ho budde på desse gardane i denne rekkjefølgja, men sidan ho var på Flatekvål både i 1900 og 1901, og ho var på Vetlejord i 1901, så er det mest truleg at ho derfrå reiste til Høvik. Men ho skal og ha vore på Flatekval i 1902. Kanskje kom ho opp att der etter at ho hadde vore på Høvik? 26.10.1902 går ho til alters i Lindåskyrkja, så då må ho vel vera flytt attende til Lindås.

Ho må ha kome til dalen i slutten av 1899 eller i byrjinga av 1900. I 1899 fekk ho eit stipend på kr 400 frå Vestlandske Kunstindustrimuseum - «Jernhandler Johan Michelsens Legat for uddannelse i norsk Træskjærerkunst». Ho ynskte å bruka pengane til å reise ut og vidareutdanna seg i treskjerarkunsten, og denne reisa må ha vore i siste halvår av 1899, viser korrespondansen omkring legatet.

Kanskje var ho vekke eit heilt år? Eg vil tru at då ho var ferdig med denne reisa, så hadde ho ikkje andre måtar å oppretthalde levemåten på enn ved å ta treskjeraroppdrag.

Kvifor ho kom nett til Eksingedalen veit eg ikkje. Grunnen til at ho kom nett til desse gardane kan vere at desse tre mennene som ho vart buande hjå var vener, og derfor skaffa Katharina treskjeraroppdrag hjå kvarandre.

Ho arbeidde forresten ikkje berre med treskjering her i dalen. Ho hogg ut portrett av kjende personar i marmor, og ho skal ha gjort syarbeid.

Då eg var lita, fortalde dei at Katharina (dei sa Katarina) var noko ufør - ho

hadde hatt poliomyelitt - , og at ho livnærde seg med å reisa rundt på gardane og arbeide med treskjering. Eg skjøna det slik at ho var fattig og berre fekk kost og losji for arbeidet sitt.

Eg har eit svakt minne om at dei sa at ho måtte berast stundom, og at ho sat mest på golvet og arbeidde, men dette er eg ikkje sikker på.

Eg veit at ho hadde kurs i treskjering for folk frå dalen. Andreas Nilsson Høvik, fødd på Høvik bruk 1 i 1885, gjekk på kurs hjå henne. Det er han som har skore ut det meste av det som finst i Ljosheim. Han kom sidan i arbeid hjå firmaet Knag i Bergen. Dei laga møblar, særleg slike med mykje utskjeringar på. Han skulle vera svært dyktig.

Katharina var lita og lett. Det kom nok vel med når ho ofte måtte berast fordi ho hadde vanskar med å ta seg fram med den dårlege foten.

Når det gjeld ting ho har laga, finst det ein del att i Eksingedalen, men noko er og kome ut or dalen, mellom anna ved skifteoppgjer. Eg kan eventuelt seinare fortelja om noko av det ho har laga, men her vil eg berre fortelje om ein ting:

Ho har laga drikkehornet som står på ei hylle på veggen i ungdomshuset Ljosheim. Dette vart i si tid gjeve til Ljosheim av Sigmund Monsson Lillejord, fødd 1896. Ei tid etter at hornet kom i Ljosheim datt det eller vart rive ned og fekk ei sprekk. Då vart det teke ned att til Vetlejord, og meininga var å få det reparert. Men det var vanskeleg å finna nokon som kunne reparere slikt, og hornet vart ståande her i fleire år. Omsider vart det funne ein reparatør, og hornet vart sendt vekk. Der vart det verande i fleire år før det kom att på Vetlejord. Etter nokså mange år kom det altså attende til Ljosheim. Johan Lavik, f. 1919, skal ha laga lok og føter til hornet.

Eg har alltid tykt at det var leit at ei som var så flink treskjerar var så lite

påakta at ho måtte reise rundt og arbeide berre for kost og losji, men ho er nok ikkje den einaste kunstnaren som har hatt ei slik skjebne.

Katharina Saltnæs og ei lita jente.

Katharina Saltæs har oppteke meg heilt sidan eg var lita. Det var både det ho laga og lagnaden hennar som sette fantasien i sving hjå ei lita jente. Eg hugsar ein liten benk med utskorne sider og med eit fint raudmønstra heimevove setetrekk. Sidene var samstundes føtene på benken. Eg sat på golvet og studerte benkesida der ein kombinasjon av ein slange og ein drake med venger bukta seg, og der to drakehovud glefste på toppen. Det var både nifst og spanande. Så vart eg fortald at det var ei dame som hadde laga dette lenge før eg var fødd. Ho var vanfør, vart det sagt. Ho vart frakta rundt på gardane og livnærte seg med utskjeringsarbeid, men fekk berre mat og hus for arbeidet sitt. Det høyrdest og litt nifst og spanande ut. Det var tydeleg at dei vaksne ikkje la serleg vekt på arbeidet hennar, for det fanst eit par utskorne trearbeid som låg og slang i uthusa utan å verte påakta. Benken vart etterkvart så motteten og halvroten at dei vaksne ville kasta han. Då var eg vorten litt større, og protestrte så pass at benken vart demontert og benkesidene sett til side, slik at dei endå finst, om enn i dårleg stand.

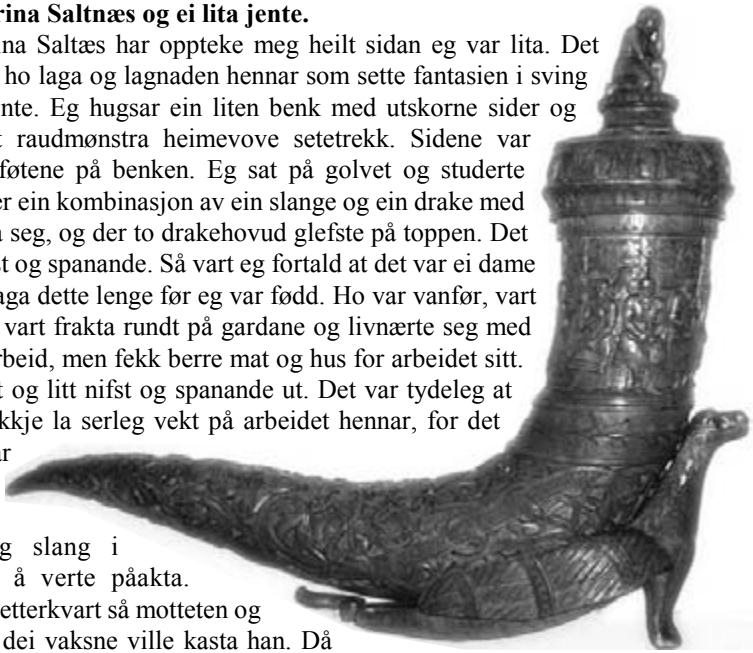

Eg hugsar og eit stort drikkehorn som onkelen til far gav til ungdomshuset i Eksingedalen. Han var lærar og hadde vore ute i verda, så han såg truleg meir verdien i dette enn heimefolket. Drikkehornet sto lenge på lemmen hjå ho godmor. Her beundra eg det ofte, og tykte det var leit då det vart sendt til ungdomshuset. Hornet var rikt utskore, svinga seg så elegant, og oppe langs kanten var det skore ut menneske kledde som i sagatida. Eg hugsar og eit utskjeringsarbeid i marmor med Camilla Collet på eine sida og Aasmund Olavsson Vinje på den andre. Det var og imponerande for ei lita jente - tenk, rein marmor! Og så glatt og fint som det var å ta på!

Sidan i livet har eg mange gonger spurt folk med fagkunnskapar innan kunst og kunsthandverk og folk med røter i Katharina sitt nærområde om dei veit noko om henne, men det har heilt til dei siste åra verka som ho var heilt ukjend. Eg har tykt det har vore leit at ei kvinne med slike evner fekk så lite merksemd medan ho levde. Når no omsider litt av hennar liv og livsverk får kome fram for ålmenta, sit eg her med ei kjensle av rettferd som gjer godt.

Her er litt meir om Katharina Saltnæs:

Eg har snakka (over telefon) med dotter til Andreas Høvik, f. 1885. Ho heiter Eva May Gjerstad, og då eg snakka med henne var ho hjå mor si, Mary Høvik på 92 år, som var 2. kona til Andreas Høvik.

Mor til Eva May hadde fortalt at Andreas snakka mykje om Katharina Saltnæs. Han såg på henne som eit førebilete, og det var ho som hadde kveikt interessa hans for treskjering. Han gjekk på kurs (i lære) hjå henne då han var 15 - 16 år, og han hadde då byrja å spara pengar til å kjøpe seg material til verktøy, som han måtte lage sjølv.

Mary seier at Katharina reiste og kom att til Eksingedalen fleire gonger. Ho seier at Katharina var på dei fleste gardane i dalen. Om så er tilfelle, er det kanskje enno nokon i dalen som har høyrt snakk om det? Far min fortalde i alle fall at ho var berre på 3 gardar - men det kan sjølvsagt vere at det var der ho budde mest, og at ho var innom på fleire andre gardar på mindre oppdrag.

Mary meiner og å hugse at Andreas sa at Katharina måtte berast mellom gardane. Ho veit ikkje kvifor Katharina kom til Eksingedalen frå først av.

Andreas reiste og rundt og gjorde treskjerararbeid på oppdrag. Eva May nemnde mellom anna at han har gjort utsmykningar på eit hotel. Han har laga mange feler. Eva May Gjerstad kunne nok ha sagt kva han har skore ut i Ljosheim dersom ho fekk sjå det.

Fra skisseboka til Katharina Saltnes

Asbjørn Åsgard:

Katharina Saltnæs

"Tungsindig sitter på sitt fjell, / en ledig helt, en ubrukt Tell; en Byron titt, en Platos sjel / i folkets sverm forgår". Slik skreiv Henrik Wergeland i diktet "Til en gran" (Vilhelm Tell - bogeskyttar, sveitsisk nasjonalhelt. Byron - stor engelsk lyrikar. Platon - gresk filosof). Kanskje var det slik ho kjende det, den 50 år gamle kvinna på Kaharina som pinka av stad på krykkja si. "Du lyt skriva om meg, du Ivar," sa ho til lærarskuleeleven som var sumarsdreng på garden. Mange motbakkar hadde ho streva seg oppover på livsvegen, og store utsyn hadde ho sett. Men så kom nedturen, og ho hamna heimatt på fødestaden, der ho var sikra livsopphald, men ikkje meir. Og ho hadde ingen å dela sine interesser med.

Folk såg slett ikkje opp til henne, snarare tvert i mot. Kva nytte gjorde ho som sat og slo ein meisel mot gamle gravsteinar, eller med kniven skar ein nisse utapå ølkrusa? Og så var ho stor på det: Ho lika å fortelja om då ho gjesta kong Oscar II på slottet i Stockholm, ho hadde budd i heimen til statsminister Gram, og ho kjende professorar og kunstnarar i Kristiania. Nei, ein fekk minnast kvar ein kom frå, og ikkje hoppa høgare enn staven rakk, meinte bygdefolket. At Skaparen hadde lagt ned i henne spesielle evner, tenkte dei ikkje på, og at ho kjende både kall og plikt til å nytta desse evnene, det var det knapt nokon som skjøna.

Saltnes

Katharina Nilsdotter var født på Saltnes i 1862. Saltnes ligg omlag 3 kilometer utafor Lindås, ved vegen mot Risa. Dei to gardane grensar mot einannan. Garden er nemnd så tidleg som i 1563. Ved folketeljinga i 1865 var der tre bruk, kvart med 6-8 storfe og 10-15 sauer, og ein husmannsplass. Det var nær slekt mellom desse tre grannane, men Nils Ingebrigtsen, far til Katharina, som i 1855 fekk skøyte på bruk nummer 1, kom utanfrå. Eigar var mor og stefar åt kona hans, Oline Pedersdotter. I 1887 let Nils garden frå seg til sonen Ingebrigt, som alt etter fem år selde garden vidare til Fuse Olsen Soltveit. I 1911 overtok sonen hans, Ole Fusesen, men etter tre år, i 1914, selde han til brørne Arne og Mons Jakobsen Natås.

Slekta

Katharina si farsslekt kom or Mykingsokna. Bestemora, Brita Nils- dotter Veland, var enkje etter klokkar Ola Hodneland, då ho i 1825 gifta seg med Ingebrigt Johannessen Skauge og vart buande på Sletten. Dei fekk to søner, Nils i 1828 og Johannes (Sletten) i 1835, han døydde som klokkar i Lindås i 1892.

Morfaren, Mons Monsen, kom frå Skare i Alversund og gifta seg med Gjertrud Kåresdotter Kleivdal. Dei budde på Grimstad. Sonen Peder Monsen Grimstad var nummer 6 av 7 born. Første kona hans var Marta Træland. Dei var komne til Saltnes før år 1800, og dei hadde sonen Mons, (som var 40 år eldre enn halvsøstrene). Peder vart attgift i 1833 med Kari Olsdotter frå Øvre Skodvin. Dei fekk to døtrer, Marta i 1833 og Oline i 1836. Årsgamal vart Oline farlaus, men mora levde til 1869.

Nils Ingebrigtsen tok over garden då han i 1855 gifta seg med Oline, som var 19 år då ho stod brur, og 26 1/2 då ho døydde den 26.august 1862. Ho vart gravlagd den 30.august og jordfest på mikkelsmessdagen. Dei hadde fått tre born: Ingebrigt i 1857, Karneles i 1860, død same år, og Katharina, fødd 16. januar 1862 (Catharina i kyrkjeboka). Etter 4 år gifta Nils seg med Brita Olsdotter Andvik or Masfjorden, og dei fekk fem born, som altså var Katharina sine halvsøsken: Konradine i 1866, Ole i 1867, Martin i 1870, Berta Oline i 1873 og Johanna, fødd og død i 1876.

I fireårsalderen fekk den morlause Katharina poliomyelitt, så venstre sida og serleg venstre foten vart heilt kraftlaus. Seinare i livet måtte ho gå med krykkje. Lindåskrinsen fekk skulehus i 1863, og dei åra ho burde ha gått i skulen, var det Ingebrigt Laastad som var lærar og klokkar. Turen frå Saltnes til Lindås gjekk helst i båt, men det er lite truleg at nokon vaksen hadde tid til å ofra heile dagen for å få henne i skulen, så det vart nok dei færraste av dei 8-9 årlege vekene ho kom i skulen. Men ho lærde seg sjølv og las heime. Då ho var 15 år, møtte ho til prestelesing saman med jamaldringane, og ho stod visst ikkje tilbake for nokon. Ein har ikkje funne skuleprotokollane frå Lindåsskulen i desse åra.

Prost Hvedings gravstein

Konfirmanten

Ei hending frå lestrasommaren lyt ein ta med: Prost Hveding las med konfirmantane, og Katharina brukte både auge og øyre. Ho sat og studerte andletet hans, og brått kom ho på at ho ville forma eit slikt andlet så snart ho kom heim, men det var lettare sagt enn gjort. Faren, som også var snikkar, var lei på henne fordi ho tok dei finaste plankestubbane og skar i dei. No hadde han gøymt tollekniven og trudde dermed at materialen var sikra, men der tok han feil. Jenta rusla bort til låven og fann seg ein avbroten ljå, og med den som handyvle "laga" ho prosten. Neste gong ved kyrkja synte ho produktet fram. "Ja, denne var jo ikke så pen nettopp," sa prosten. "Nei, men originalen var ikkje finare

heller," kvitterte den freidige jenta. Kan hende hadde ho hatt eit lite bilete å sjå etter? Betre karakter får medaljongen på prosten si gravstøtte ved Lindåskyrkja - denne laga ho i marmor i moden alder.

Lærarinna

16 1/2 år gamal vart ho lærar - den første kvinnelege i prestegjeldet. Det gjekk slik til: Lærar Ole Hauge hadde ansvaret for 90 born mellom Nesbø og Kvamme, og han bad om at skulestyret tilsette ei lærarinne. Frå møteboka for Lindås skulestyre den 26.august 1878 siterer ein:

"Pigen Katrine Nilsdtr. Saltnæs har erklæret sig villig til at overtage denne Post og beskikkes hun hertil for det angivne Tidsrum mod en Godtgjørelse af kr. 3,20 (for veka.A.Å.). Det overdrages Skolelærer Hauge at bestemme, naar og for hvilke Mænd, hun skal holde Skole; og har vedkommende Mænd at skaffe hende Kost og Logi. Læreren har ogsaa at veilede hende, hvorledes hun skal tage Undervisningen og have Tilsyn med, hvorledes den udføres."

Denne hausten las ho 3 veker i Rødland krins med 33 born, 3 veker i Askeland med 32 born og 2 veker i Veland krins med 24 born. Løna vart kr 25,60 for alt i hop. Året etter las ho 9 veker i kvar krins. Det burde ha gjeve ei årsløn på kr 86,40, men sidan ho hadde vore borte i to dagar, fekk ho berre kr 85,30. Kanskje var det omreguleringa av lærarpostane i 1880 som gjorde at ho fall ut? Det gjekk 50-60 år før desse krinsane atter såg ein lærar i skjørt.

Prosten kjende henne og hadde tillit til henne, men jamen skulle ho ikkje ha liten sjølvtillit som våga å ta på seg oppgåva. Det var ei mil gangsti mellom Nesbø og Kvamme, og det hende vel at dei store skulegutane tok henne på ryggen når ho skulle flyttast frå gard til gard. Dagbøkene frå desse krinsane er for lenge sidan brende, så ein har ikkje førstehandskunnskap om arbeidet hennar.

Utdanning

I 1880-åra heldt Nordhordlands Amtsskole til på Lindås, lengste tida i det nye tinghuset. Våren 1883 var Katharina elev på jentekurset, frå 2. april til 3. juli. Dette var eit praktisk kurs, med saum og veving. Truleg var det etter dette at faren sette henne i skreddarlære. Det var einaste yrket der ho kunne verta sjølvføding, meinte han, og det var sikkert allment syn den gongen. Men etter eit år sa ho stopp, dette ville ho ikkje ha meir av. Ein veit at ho gjekk på teikneskule i Bergen, truleg i åra 1884-86.

Treskjeraren Lars Kinsarvik heldt treskjerarskule i Kinsarvik i slutten av 1880-åra, og elles hadde han lærlingar med seg der han hadde arbeidsoppgåver rundt på Vestlandet og i Trøndelag. På lista over lærlingar, med 50-60 namn, finn ein eitt kvinnenamn: Katrine Saltnæs, i Kinsarvik 1886-88. Ho fekk eit par små stipend, mellom anna 200 kroner frå enkjedronning Josefine sitt legat for vanføre. Dermed kom ho seg til Kristiania. Då nærma ho seg 30 år.

I 1890-åra var ho elev ved Statens Kunst- og Handverksskule, der ho hadde bilethoggaren Skeibrok som læremeister. Under hans påverknad gjekk ho i gang med modellering. Etter fire år i Kristiania fekk ho eit nytt stipend som gjorde det mogleg å fara til Stockholm, til Den Tekniske Skolen. Ho vart verande der eit lite år, og då pengane tok slutt, vart ho hjelpt av fru statsminister Gram. Ho fekk fritt opphald i statsministerheimen, og reisepengar då ho drog på heimveg. Det lysande minnet ho hadde med seg heim, var vitjinga på slottet, etter invitasjon frå kong Oscar II, som også hadde kjøpt ein utskoren ølbolle ho hadde laga. Dette var nok høgdepunktet i livet hennar.

Treskjeraren

Ho hyste sterke historiske og nasjonale kjensler. Dette kom serleg fram i treskjerarverka hennar, sterkt stimulert etter samveret med Lars Kinsarvik som var veldig nasjonalsinna. I stipendsøknaden av 1899 skisserer ho ideane sine slik:

"Tanken er - - at jeg vilde uddanne mig i Tegning og Modelering af Figurer, for siden ved Træskjæring at forene dem med Ornamenterne. Jeg har altid havt den Tanke at man paa den Maade kunde illustrere vor norske Historie."

På toppen av ølkanna sit ein figur og les i ei bok. Ein treng ikkje tvila på at det er Historia han les. Nils Holgerson på barnebordplata er så levande at det er ikkje berre svana som reiser med han - også borna som sit og ser på han vil verta rivne med på turen. Folkelivsbilete strøydde ho om seg på ølkrus og bollar, med akantusranker som ramme. Biletrammer, serveringsbrett, serviettringar, skapdører og stolar finn ein både i Bergen og kringom på Strilelandet. Fleire store drikkehorn er og kjende. Då klokkaren i Bruvik gifta seg i 1909, fekk han eit relieff av Grundtvig som ho hadde laga, men ein veit ikkje kven gjevaren var.

Heime i Lindås

I biblioteket på Lærarhøgskulen i Bergen står ei stor bok av Nordahl Rolfsen, "Norske Digtere". Denne boka hadde Katharina fått av sokneprest Bjørnstad i Lindås i 1898 "med Tak for Ester". Ester var konfirmant denne hausten, så det var kanskje kjolen dei hadde fått hjelp med? Dette fortel at Katharina då var heime i Lindås. Sommaren 1899 søkte ho om stipend, kr 400, av Jernhandler Johan Michelsens Legat. Også dette brevet var sendt frå Lindås. Stipendet fekk ho vel, men korleis ho brukte det, veit ein ikkje. Kommunikantprotokollen syner at Katharina gjekk til alters i Lindåskyrkja 26.oktober 1902, 4.oktober 1908, 5.juni 1910, 1.november 1918 og 1.oktober 1922 (protokollen gjekk berre til 1924). Etter dette må ein ha lov å tru at ho hadde sagt farvel til "den store verda" i 1898 og vendt heimatt til strilelandet. I åra 1900-02 arbeidde ho i Eksingedalen. Det er ukjent kva som førde henne dit. Kanskje var det Maria Vetlejord som fekk henne av stad. Ho gjekk på amtsskulen på Lindås året etter Katharina, og Maria vart gift til Holmås, så dei var i alle høve kjende. Katharina heldt kurs i trearbeid i Eksingedal, men tydelegaste merka etter henne finn ein i alle dei fine tinga ho laga

og som framleis er å sjå i heimane.

Det fine drikkehornet på forsida vart vunne på ein sanitetsbasar, truleg i 1920-åra. Katharina var nok interessert i helselaget sitt arbeid, og

Dokter Alf Sørensen hadde praksis på Ostereidet frå 1906 til 1910. I desse åra var Katharina ein av klientane hans, og han fekk mange fine ting som ho hadde dekorert med kniven. Det er uråd for oss å veta om dette var betaling for konsultasjon eller om det var handel - truleg båe deler. Det var langt frå Saltnes til Ostereidet, så ein reiste ikkje i utrengsmål.

Ein kan undrast i det vide og breie kva det var som hadde hendt med henne - ho som svara prosten, neia for kongen og fekk den eine premien etter den andre. Var det seinverknader etter polio, nerveproblem eller andre helsevanskar? Hadde ho spent bogen for høgt i kampen mellom dei store, Gudgjevne evnene ho kjende inni seg, mot vanhelse, uforstand og kald dårskap? Hadde ho berre viljen att, men ikkje krefter? Var det kreftene som svikta, eller motet? Ho reiste heimatt til Saltnes.

Kva hadde ho der å gjera? Kva rett hadde ho til å vera der? Faren var kårmann og broren selde garden til framande i 1892. Som enkemann med ein barneflokk drog han frå bygda. Faren døydde i 1904, så ho kom til framande folk.

"Sosial omsorg" i gamle dagar

Det offentlege hadde inkje ansvar for mennesket sine kår. Kvart individ måtte greia seg som best det kunne, med hjelp av familien på første og kanskje siste delen av livsvegen. Tanken på å verta gamal låg som ei mare over folk. Somme trong kanskje hjelp heile livet, og vart det for ille, laut heile grenda ta eit tak - med legd. Når sonen tok over garden etter foreldra, vart det skrive kårbrev, der det stod kor mykje korn og poteter, kjøt og fisk, smør og mjølk dei årleg skulle ha, attåt husvære og stell når det trongst. Dette gav (i beste fall) dei gamle ein sutlaus økonomi og fridom til å rå seg sjølve. Eit menneske som ikkje kunne verta sjølvføding, kunne "leggjast på jorda", som det heitte. Det vil seia at vedkomande fekk hus og mat som dei andre i familien, men ingen ting for seg sjølv. Ein lyt prøva å tenkja seg inn i korleis det kjendest å "snikja" ved bordet, sjølv om det aldri så mykje var tinglyst at ein hadde rett til å sitja der. Båe desse ordningane var ei bør for eigaren, difor fekk han nedslag i prisen ved gardkjøpet. Slike avtalar var tinglyste, med panterett i garden.

"Lagd på Jorda"

Då Ingebrigt tok garden etter faren i 1887, skreiv han kårbrev til faren, der det stod opprekna alt han hadde rett på både i og utafor huset.

Vidare kan ein lesa i kårbrevet:

"Ligeledes forbinder jeg mig til saafremt min vanføre Søster Katharina Nilsdtr. skulde komme i den Stilling at hun ikke kan sørge for sig selv eller ikke ved Giftermaal eller paa anden Maade maatte blive forsørget, da at lade hende have

frit Ophold og fri Kost paa Gaarden lige med mig og min øvrige Familie samt, om fornødiges, forsvarlig Pleie og Tilsyn, hvilke Ydelser dog bortfalder, saafremt hun paa anden Maade som ovenfor nævnt maatte blive forsørget."

Denne klausulen følgde med ved det eine eigarskiftet etter det andre, i 58 år. Med andre ord: Katharina var "lagd på jorda".

Brørne Arne og Mons Natås kjøpte Saltnes i 1914. Arne var utlærd gartnar og dreiv gartneri på garden. Før 1920 bygde dei det huset som Emma og Johannes no bur i. Huset som står ved sida, var truleg bygt i Fuse si tid, men ein veit ikkje når fødesheimen til Katharina vart riven. Brørne delte hus til Mons i 1920-åra vart bureisar på den utskilde parsellen Skjergje. Frå 1927 skulle Mons åleine ha ansvaret for Katharina. Ho hadde då budd hjå han i fleire år. Romet hennar hadde inngang rett frå kjøkkenet, så ho slapp streva seg opp og ned troppa. Der sat ho på golvet med hamar og meisel og hogg laus på den harde steinen. Det vert fortalt at ho fekk gamle gravplater av marmor hjå gravaren på kyrkjegarden, så slapp ho kjøpa det i dyre domar.

Skulptøren

Ein veit ikkje når ho fekk ideen til marmorrelieffa åt Lindåskyrkja, men 8 av dei var ferdige og vart hengde i koret etter kyrkjevøla i 1935, og to til kom litt seinare. Her er lista over dei - høgre sida:

1) Augustin - Gregor d store - Ambrosius - T Kingo - H A Brorson
2) Johann Sebastian Bach og Georg F Händel.
3) Paul Gerhardt og Erik Pontoppidan.
4) Dorothe Engelbretsdtr - Birgitte Kaas - Berthe Kanutte Aarflot
5) Frans Michael Franzen.

Så kjem venstre sida:

1) Martin Luther.
2) Petter Dass.
3) Elias Blix og Magnus Brostrup Landstad.
4) H Müller og Johan Nordal Brun.
5. Nicolai Frederik Severin Grundtvig.

Desse tavlene vitnar om hennar kristensyn, ho kjende det som eit kall å heidra desse mennene - og nokre kvinner innimellom - for den kristne kulturarven som dei i ord og tonar skapte. "Når Gud har gjeve meg desse evnene og denne hugen, så er det vel hans vilje at eg skal bruka dei," kunne ho stundom seia. Ho var sikkert glad for at ho rakk å fullføra dette arbeidet, og glad for at arbeidet hennar vart verdsett. Etter mange år i kulturell isolasjon fekk ho atter kjenna at der var nokon i heimbygda som såg stort på det kunstneriske arbeidet hennar, og det var godt å oppleva, sjølv om det kom seint.

Eit siste streif av sol

I Bergens Aftenblad for 20.august 1936 skriv Ø.R.L. om "En billed- begavelse i Lindås". Han fortel om tavlene og nemner med få ord all den motgangen Katharina hadde møtt i livet og sluttar med desse kloke orda: "På den annen side er der ingen som idag kan si hvilken kunstnerskjebne som av disse hemmende krefter er penset ut av sin bane." Pensa ut av si bane - var det ikkje nettopp det som vart Katharina sin lagnad?

Lindås sokneråd søkte 6.oktober 1936 om at Katharina måtte få Kongens fortenestmedalje, og ein siterer frå søknaden:

"Ein fatig krypling, med mykje sjukdom, vanhelsa og kraftløysa og med mange såre vonbrot i livet, det er hennar beiske lagnad. Men ho ber ikkje agg korkje mot Gud eller mennskje og er attpå stor nok til, ueigennyttigt og sjølvgløymande å ofra mange års arbeid til prydnad av Guds hus, den kyrkja der ho er døypt og konfirmera, og som difor er hennar kyrkja. Det var dette me meinte fortente offentleg påskyning."

Søknaden gjekk om prost og stiftsdireksjon (fylkesmann og biskop) til H.M. Kongens Hoffmarskalk - og kom same vegen attende, med tildeling. Sokneprest Thorseth gav henne diplom og sølvmedalje ved ei tilstelling i prestegarden den 9.desember. Biskop, prost og dei fleste prestar i prostiet var med. Fylkesmann Lindebrekke sende kvittering til Slottet, og biskop Fleischer skreiv brev til Kongen: "Hun bad mig overbringe hennes ærbødige takk til Deres Majestet. Og jeg vil gjerne få tilføie. at sjelden har fortjenestmedaljen været en mer vel anbragt utmerkelse og påskjønnelse."

Etter opphaldet i Eksingedalen er der lite å fortelja om henne. Ho må ha flytta heimatt til Saltnes, og livet vart einsformig. Ho spann for folk, sydde kanskje og. Stundom vart ho henta til ein huslyd for å vøla klede eller laga nye. Der kunne ho verta verande i fleire veker, såleis hjå Eikeberg eller hjå Anders Stene. Ein vinterbolk var ho hjå Anders i Spjeldneset. I ein av desse heimane hadde dei tre fine ting etter henne: Salmediktaren Elias Blix i marmor, kong Haakon i eik og ein trestatue av to av borna til dokter Widerø. Men slikt arbeid dreiv ho berre med når ho var heime på Saltnes. Først og fremst fekk ho hus og mat så lenge det varde. Kanskje tente ho seg og nokre skillingar på desse turane, og det kom vel med. Store krav sette ho ikkje til levemåten, men litt pengar trong ho. Ein gong i 1930-åra då Martin Natås var dreng i gartneriet, batt han inn 12 årgangar av eit blad ho abonnerte på, han meiner det var "Menneskevennen" det heitte.

Vanlegvis gjekk ho i rundsko (kalla hussko, sydde av heimebarka hud, ingen skilnad på høgre og venstre sko, slike var den gongen vanleg fotbunad på Strilelandet) og dei varde dobbelt så lenge åt henne som åt andre. Sidan ho stort sett berre steig på høgre foten, unne ho byta skorne og fordela slitasjen.

"Nokon må kvessa jødno (jarna) mine," kunne ho stundom seia. Knut

Spjeldnes gjekk stundom i lære hjå henne, og det førde til at det vart han som fekk overta treskjerarutstyret hennar då ho ikkje kunne meir. Jarna var i eit futteral, og dei er framleis i bruk på hobbybasis. Ei jente som stundom stakk innom til tanta si medan Katharina var der og hjelpte til, tykte at Katharina var bisk og sur, så ho ville heller gå til tante når ikkje Katharina var der.

Johannes Natås (fødd 1920, son til Arne som kjøpte bruket i 1914) fortel om Katharina slik han minnest henne:

"Som 12-åring hugsar eg Katrine Saltnes. Ho budde hjå oss om lag eit år (på den tid budde ho til vanleg i Skjergje) og hjelpte til med ymse arbeid i huset. Me var 4 halvvaksne born då, og far dreiv med hagebruk i tillegg til vanleg gardsbruk, så det vart ofte travelt.

Katharina Saltnes ca. 1940

Ein gong me borna kom gåande i vegen attmed hagen, sat Katrine på ein krakk og plukka solbær. Ho ropa på oss at me måtte vera med og hjelpa til, det var ikkje snakk om å sluntra unna. "De må læra å gjera gagns arbeid no," hugsar eg ho sa. Og ho fortalde om turar ho hadde vore med på, til Kristiania, Kjøpenhavn, og det aller gjævaste var då ho fekk koma på slottet i Stockholm og tala med Kong Oscar II.

Ein gong eg gjekk eit ærend for henne, fekk eg ein liten mynt av gull av

henne, den var innpakka i eit kvitt papirark, og utanpå var det skrive med skjelvande hand: "Lykkeskilling".

Ho fekk den gode, gamle opplæringa at alle som på nokon måte greidde å arbeida, skulle gjera nytte for seg, og det praktiserte ho sjølv og. "Her skal du sjå," sa ho ein gong til meg: "Rett vestanfor huset dykkar, der stod huset som eg er fødd og oppvaksen i. Men det var nok ikkje så stort og kvitmåla som dette huset du bur i no."

Eg undrast mange gonger over at ho kunne smila og le og ha så godt humør når det var så vondt for henne å gå. Dette var i 1930-åra. Då brukte ho noko dei kalla for Rundsko, det vil seia at dei kunne brukast av båe føtene, det var ikkje noko som heitte rett og rangt (slike sko har vore i bruk i uminnelege tider, i alle høve på indre Vestlandet, men i 30-åra var dei nok meir sjeldsynte). Som ho sjølv sa: "Den eine foten bruker eg ikkje noko serleg", (og dermed varde dei dobbelt så lenge).

Nokre år seinare kom eg inn i stova hennar då ho budde hjå Mons Natås. Ho sat og arbeidde med marmorrelieffa som no heng på veggen i Lindåskyrkja. Der låg nokre bøker på bordet, mellom dei to gamle salmebøker med små bilete av våre fremste salmediktarar. "Korleis kan du få til å laga så fine bilete med hamar og meisel når hendene dine skjelv så mykje?" Ho lo litt og sa: "Eg er no ingen nybegynnar, men må vera trottig så eg vert ferdig med dette arbeidet før eg fer her i frå." Ja, eg beundra henne ofte kor onnig og flink ho var i alt sitt arbeid.

"Ja, dette var noko eg minnest om ei energisk og sermerkt kvinne," slutta Johannes Natås, som er fødd og oppvaksen på Saltnes.

"Før eg fer her i frå" - ja, det vart lenge for henne å venta på den dagen. Siste året var ho sengeliggjande, og det var for det meste Bergitta, kona i huset, som stelte henne. Mai 1945 - med jubel og salutt, med fest og glede, med eit yrande folkeliv - folk hadde nok med å feira fridomen, og det var vel ikkje mange som gådde at ho Katharina var faren. 11.mai 1945 la ho ned vandringsstaven, over 83 år gamal.

Nordahl Rolfsen skreiv i 1872 dikt om "De uberømte". Me låner nokre liner der både Katharina og dei som på denne måten vil heidra hennar minne er med:

"Eder, hvis navne / ei for mængden funkle,
I, som fikk gavne, / glede i det dunkle,
- her over graven / takker vi for gaven,
takker fra søskendes flok!"

Olav Bruknapp (fra Kristen Ungdom 1937):

En kristen billedhugger fra Vestlandet

Kathrina Saltnes begynte sin kunstnerbane da hun var 4 år

Et sted på Strilelandet, nærmere bestemt på gården Saltnes i Lindås, 5 mil nord for Bergen, bor en eiendommelig kunstnersjel. Det er Kathrina Saltnes. Navnet er kanskje ukjent for de fleste. Og dog er hun en kunstner av ikke så små dimensjoner, selv om ikke offentlighetens lys har omstrålet henne noe særlig. Det er gjerne sånn med de såkalte bygdekunstnere: De blir glemt og "innesperret" i sin stedlige ensomhet. Fordi deres livsforhold er sånn. Og fordi de ikke har lært den moderne egoistiske ærgjerrighet, som er primus motor også på kunstens løpebane. Det er oftest de ytre gunstige forhold, som fører til det avgjørende gjennombrudd og betinger den strålende suksess. Men en slik lykkelig skjebne har aldri smilt til Kathrina Saltnes. Det fikk jeg for øvrig tydelig konstatert da jeg for en tid siden besøkte henne på hennes hjemlige trakter.

Temmelig bortstengt og avstengt mellom holmer og skjær ligger hennes hjemsted, Saltnes, og soler seg i sin fredsommelige isolerthet. Det er ikke mange, bare 3-4 gårdbrukere, som har dristet seg til å slå seg ned i dette forunderlige kuperte landskapet, som riktignok er en estetisk nytelse for øye, men uhyre vanskelig og tungvint for de stakkars bønder som skal forsøke sin livseksistens i de jordfattige omgivelser.

Det var altså hit jeg en dag satte kursen. Framkomstmidlet var en liten robåt. Og med denne karret jeg meg fram i det myldrende øyrike, hvor sjøen nesten aldri gidder å forholde seg stille. - Omsider nådde jeg møysommelig bestemmelsesstedet. Kunstneren fant jeg selvfølgelig i hennes arbeidsværelse. Der stod hun, den gamle bondejenta og levet ivrig i kunstens verden med meisel og hammer. Hun var da 75 år. Med det ekte kunstnerblikk i øye hadde hun. Gnisten og arbeidsgløden likeså. Dog - i det ytre hadde alderdommen satt sitt merke på henne. Eller kanskje det rettere var sykdommen. Hun har nemlig like fra barneåra vært hjemsøkt av mye sykdom og lidelse. Alt i 4-5 års alderen fikk hun poliomyelitt i venstre benet. Lægekunsten, som den gang ikke hadde nådd de høyder som nå, kunne ikke hjelpe henne. Hun ble lam i foten, og måtte for ettertiden dele skjebne med krykka. Ved siden herav har hun også hatt en annen sykdom, som har hindret henne i arbeidet. Men selv om "fysikken" ikke har været noe å skryte av, har hun alltid vært mer enn alminnelig klok og åndsfrisk, og har fulgt godt med i sin samtid. Det merker man tydelig når hun på sin egen livlige og humoristiske måte forteller om sitt lange kunstnerliv.

- Når begynte De med billedhugsten?

- Jeg begynte, svarte hun, egentlig da jeg var 4 år gammel. Det var med treskjæring - om jeg skal bruke et så høytidelig ord. De skjønner det var ikke rare saker da. Og det var naturligvis ingen som den gang fant det nødvendig å gi meg et rosende ord. Tvert imot. Far min var sinna, og bar seg fordi jeg - som han sa - ødela hans eneste trematerialer. Det hendte ofte han tok kniven fra meg, når han blev riktig forarget. Jeg fant nok både kniv og materialer, og drev på like godt.

I de første årene ble det selvfølgelig ikke noe stort ut av det. Det var først da jeg ble 14 år at jeg utførte noe som jeg kan vedkjenne meg. Da skar jeg ut et portrettrelieff av prost Hvedding i Lindås. Ideen fikk jeg plutselig. Mens jeg en dag var til konfirmantundervisning hos ham, kom det brått over meg at jeg skulle forsøke å skjære ut et bilde av prosten. Jeg fant et passende emne og tok fatt. Men kniv hadde jeg ikke for hånden. Jeg tok derfor en avbrekt ljå og gikk løs på min kjære prost. Og lenge ble det ikke før hele prosten ble ferdig.

- Var det noen som underviste Dem i de første årene?

- Nei. Til da hadde jeg ingen undervisning fått. Teoretiske kunnskaper hadde jeg så å si ikke, verken av en eller annen art. Folkeskole hadde jeg ikke gått. Jeg var jo syk og kunne ikke komme fram til skolen så som forholdene her var. Min skolegang før konfirmasjonen begrenset seg til bare 2 måneder. Det var den tid jeg gikk for prosten. Senere fikk jeg riktignok være med på et 6 måneders kursus på en amtskole. Men det var også hele min allmennutdannelse. For øvrig kan jeg nevne at jeg ble nødt til å gå et år i skredderlære. Det var far min som ville det. Han trodde at skredder var det eneste jeg kunne due til - jeg som var krøpling. Men skredderfaget var for meg den rene pest. Glad som en fugl var jeg derfor, da jeg endelig slapp fri fra det der, og fikk lov å vie meg for kunsten. Jeg spesialiserte meg først på treskjæring. I den tiden fikk jeg også mitt første stipend, nemlig til en toårig tegneskole i Bergen. Det var også min første tur ut i den "store vide verden". Og lenger skulle jeg komme. Fra Bergen ar det til treskjærerskolen i Hardanger, hvor jeg fikk den kjente Lars Kinsarvik til lærer. Og fra Hardanger kom jeg, arme krøplingen, like til Kristiania, hvor jeg fikk gå et spesialkurs for lærere og lærerinner Der fikk jeg også begynne på Den kongelige kunst - og Håndverksskole, hvor billedhugger Skeibrok var min lærer.

Skeibrok var en av mine beste venner, som fikk meget å si for meg. Han var det som fikk mig til å gå over fra treskjæring til steinhugst. Og siden har jeg så å si bare holdt meg til stein.

Det begynte nå en bra tid for meg. Jeg fikk anledning til å lufte mine interesser og utvide min horisont. Det gjorde også sitt, at jeg fikk anledning til å komme utenfor landets grenser - til Stockholm. Da jeg var der, var det en stor

utstilling i byen. Og jeg dristet meg til å delta på utstillingen med et arbeid.

Under åpningshøytideligheten var regjeringsmedlemmene med den norske minister Gram i spissen, til stede. De gikk omkring og så på all "herligheten". De stoppet også opp foran mitt arbeid. Jeg hørte tydelig, i kroken hvor jeg satt, minister Gram spørre:

"Hvem har utført dette arbeid?"

"Det er en norsk kunstner Kathrina Saltnes," ble det svart.

Så måtte jeg da fram og ble presentert for ministeren. Han var elskverdigheten selv og sparte ikke på rosende ord. Men det som jeg særlig festet meg ved var et spørsmål som han stilte meg; "Har De stipend, frk. Saltnes?" Det åpnet utsikter for meg. Ikke lenge etter fikk jeg stipend.

Samtidig ble jeg kjent med ministerens frue. Hun var en ualminnelig hyggelig frue, og hun ble meg til stor hjelp i denne tid. Så gjestfri og snill var hun at hun tok meg inn i sitt flotte hjem og lot meg være gjest hos seg i ca. 10 måneder.

- Har De, foruten utstillingen i Stockholm, vært med på flere utstillinger!

- Sant å si har jeg ikke brydd meg stort om utstillinger. Jeg er ikke noe særlig begeistret for den konkurranse som der foregår.

Men allikevel har jeg været med på et par utstillinger. Den første var i Skien. Jeg var der representert med et treskjærerarbeid, som forestilte et gammelt vossebryllup. Folk syntes visst det var nokså originalt. Og det var vel det originale ved det som fikk en kjent, rik amerikaner til å kjøpe det og dra det med seg over til Amerika.

Den andre utstillingen var i Bergen. Det var i den tid vi lå i konflikt med svenskene. Der lot jeg utstille et stort ølkrus, hvor jeg hadde risset ut et seterbesøk. Kong Oscar II, som ved den anledning var i byen, kjøpte merkelig nok kruset.

- Hva for noe arbeid setter De selv høyest?

- Størst pris setter jeg på portrettrelieffet av prost Hvedding, selv om det ikke kunstnerlig rekker så høyt. Ellers vil man kanskje sette mine marmorarbeid av Luther bl. a. i første rekke.

- Har De mye arbeid i tanker nå framover?

- Jeg begynner å bli så gammel, så det er vel ikke stort mer jeg rekker. Men jeg tenkte at jeg skulle forsøke å hugge ut kirkemusikerne Bach og Händel. Det var hensikten min å forære Lindås kirke dem.

- Har De gitt noe til kirken før?

- Ved kirkens restaurering 1935 ga jeg noen relieffer, i alt 8 plater, meislet i marmor. De forestilte de store salmediktere: Luther, H. A. Brorson, Thomas

Kingo, Paul Gerhardt, Peter Dass, Johan Nordahl Brun, M. B. Landstad og Elias Blix.

- Har De følt noen spesiell glede ved denne kunstart?

- Ja, dette arbeidet har så å si vært livet for meg. Men likevel må jeg bekjenne at jeg av og til har følt meg anfektet. Det vil si, jeg har tvilt på om Gud virkelig vil at jeg skal drive på med dette. Kanskje han vil at jeg skal ære og tjene ham på en annen måte? Men så har falt til ro ved tanken: Når Gud har gitt meg disse evner og sterke lyster så er det vel hans vilje at jeg skal bruke dem.

Her rører Kathrina Saltnes ved et meget alminnelig og aktuelt spørsmål, som jeg ikke skal gå inn på. Kun vil jeg understreke at Kathrina Saltnes både gjennom sitt liv og gjennom sin kunst har vært en av de varmeste og beste representanter for sann og ekte kristendom.

- For sin kunst fikk hun for en tid tilbake vårt lands høyeste fortjenstmedalje. Men for sin kristentro vil hun om en tid få en enda mer praktfull og verdifull medalje - ikke av noen jordisk konge, men av selve kongenes konge.

(Olav Bruknapp, født 9. januar 1911 i Lindås, Cand. theol. 1937, kirkelig medarbeider i Norsk Telegrambyrå 1938. Redaktør og utgiver av "Dag over Norge" 1945-48. Sokneprest i Hyllestad 1955.)

Fra skisseboka til Katharina Saltnes'

Kongens Fortenestemedalje til Katharina Saltnes

Til Kongen.

Søknad om Kongens Fortenestemedalja til frk. Katharina Saltnes

På møte i Lindås sokneråd 6. oktober sl. vart det gjort sovore samrøystes vedtak:

"Katharina Saltnes har gjeve Lindås kyrkja 8 marmorrelief av kjende salmediktarar - som gåva. Då soknerådet ikkje på onnor vis kan takka henne som det høver, eller gi henne noko vederlag for denne store, gilde gåva, vil me søkja om Kongens Fortenestemedalja for henne og legg på formannen å ordna med det."

Meddi ein viser til dette vedtaket, ber ein hermed fram vyrdsamt denne søknaden om Kongens Fortenestemedalja til frk. Katharina Saltnes, buande i Lindås, og skal då få lov å koma med fylgjande oplysningar:

Katharina Saltnes er fødd i 1862 i Lindås prestegjeld. Som morlaus 4 åring fekk ho poliomyelitt og har sidan vore krypling og gjenge på krykkjor. Alt i 10 årsalderen synte ho kunstnargjevnad. Ho modellera eit Kristus-bilæte i leir, hogde ut figurar av pannesteinar og laga relief av tavlestein etc. Ein hard nervefeber sette henne mykje attende både lekamleg og åndeleg, men hennar gode vener, prost Hveding og døtrene hans tok seg av henne, so ho kom seg til att. Prosten sytte ogso for at ho fekk eit 6 vikors kurs på Fylkesskulen. Her på skulen skar ho i tre, millom anna eit bilæte av styraren, Mo.

I 30 årsalderen kom ho på treskjerarskulen i Kinsarvik og var der 1 år. Der skar ho millom anna ut eit skrin som kom til Danmark og fekk sylvmedalja.

Med enkjedronning Josefines legat for vanføre på kr. 200,00 kom ho til Oslo, til Frølich sin skule på Ljan. Der råka ho bilæthoggaren Skeibrok, som straks vart klår over hennar framifrå kunstnargjevnad og fekk henne inn på Den Kgl. Kunst og Arbeidsskule i Oslo. Her tok ho då for ålvor til med modellering. Ho var i Oslo i 4 år, men fekk so stipend for å reisa til Den Tekniske Skule i Stockholm. Fru statsminister Gram tok seg no av henne. I 10 månader var ho på denne skulen, skar i tre og modellera. Eit treskurdarbeid av henne vart kjøpt av prins Karl og ein utskoren ølbolle av kong Oscar II.

Då pengane tok slutt, fekk ho bu hjå fru statsminister Gram på Ministerhotellet i Stockholm for å kvila seg utover sumaren, og då hausten kom fekk ho reisepengar heim av fru Gram.

Ei tid hadde ho no Torkildsens legat for vanføre på kr. 600,00 pr. år - og det var ei stor hjelp. Men so ein dag fekk ho brått og heilt uventa bod om at no kunde

ho ikkje få det lenger. Dette tok so på henne at ho fekk eit nervesjokk - og sidan har ho vore skjelvhendt og veik. Men kunstnarhåtten - og hugen miste ho ikkje. Ho har sidan hoggt mykje i marmor, og so underlegt er det, at når ho arbeider med det, skjelv ho ikkje på handi. Endå det er svært uvande og mykje ulaglege reidskapar ho har å hjelpa seg med, har ho skapt små meisterverk, segjer folk som skynar seg på det. Ho er no kårtakar på den tidlegare farsgarden sin. Her må ho hjelpa til med ymse arbeid, spinning og spyting etc. Men i fristundene og utover kveldane og nætene er kunstnaren i arbeid med marmoret. Og noko av resultatet av mange års mødesamt arbeid på denne måten er dei 8 marmorrelief, som ho gav Lindås kyrkja til 70 årshøgtidi i 1935.

Ein fatig krypling, med mykje sjukdom, vanhelsa og kraftløysa og med mange såre vonbrot i livet, det er hennar beiske lagnad. Men ho ber ikkje agg korkje mot Gud eller menneskje og er attpå stor nok til, ueigennyttigt og sjølvgløymande å ofra mange års arbeid til prydnad av Guds hus, den kyrkja der ho er døypt og konfirmera, og som difor er hennar kyrkja. Det var dette me meinte fortente offentleg påskyning.

5. novbr. 1936
Med høgvyrdnad
O.A Thorseth
Form. Sokneprest.
(sign.)

Gjeng vyrdsamt til Bjørgvin stiftsdireksjon med mi beste tilråding. Det vilde vera mykje gildt um ho kunde få denne offentlege påskyning.

Nordhordland prosti den 6. november 1936.

Nils Røed
(sign.)

7 NOV. 1936

Går til H.M.Kongens Hoffmarskalk.
Stiftsdireksjonen råder til på det beste at søknaden vert imøtekomen.
BJØRGVIN STIFTSDIREKSJON den 11 november 1936.
G Lindebrække Andreas Fleischer
(sign.)

Underskrivne biskop som personleg kjenner Frøken Katarina Saltnes, vil på det varmaste telja Til at ho fær fortenestemedalja. Hennar Kunstnargivnad, karakter og energi er noko heilt einestående.
S.d Andreas Fleischer
(sign.)

Fra
H. M. Kongens Hofmarskalk.

Oslo Slot den 27.11. 1936

Til
Bjørgvin Stiftsdireksjon

Man tillater sig herved at meddele, at H. M. Kongen under 25. ds. Har tildelt Frøken K. Saltnes Høistsammes fortjenstmedalje i sølv.

Diplomet, der vedlegges, tør man be vedkommende tilstillet sammen med medaljen, som følger i særskilt pakke. (J.nr. 3523/36)

P.A. Wedel Jarlsberg
(sign.)

30 NOV. 1936

Sendes med diplomet og medaljen herr prosten i Nordhordland prosti. Man tør anmode herr prosten om selv eller gjennem sognepresten i Lindås å sørge for overrekkelsen ved en passende anledning.

BJØRGVIN STIFTSDIREKSJON den 3. desember 1936.

G. Lindebrække (sign.) Bjarne Knudsen vik. (sign.)

Sendes med den medaljen til sognepresten i Lindås, hvem man ber å overrekke medaljen til frk. Saltnes.

Nordhordland prosti den 8. desember 1936. Nils Røed
(sign.)

Går vyrdsamt attende til Bjørgvin Stiftsdireksjon. Fortenestemedalja til frk. Katharina Saltnes er med takk motteki og overrekt henne i Lindås prestegard 9. desbr., der biskop, prost og dei fleste prestar i prostiet var tilstades.
Frk. Saltnes har bede meg bera fram ei hjarteleg takk for denne påskyning, som ho set svært stor pris på, og eg tillet me å bera hennar takk fram på denne måten.

Lindås prestegard 11. desbr. 1936.

O. A. Thorseth.
(sign.)

12 DES 1936

Sendes H.H. Kongens Hoffmarskalk idet man tør henvise til foranstående.

BJØRGVIN STIFTSDIREKSJON den 21. desember 1936.
p.d.v. G. Lindebrække
(sign.)

Hans Majestet Kong Haakon VII

Deres Majestet!

Ved mitt besøk forleden i Lindås i anledning av kirkevigslen av Hundvin kapell, fikk jeg også den glede å overvære utdelingen av Deres Majestets fortjenestemedalje til Catrine Saltnes.

Hun er nu 74 år gammel og meget svak og skrøpelig. Men hun er en fremragende treskjærer, modellør og billedhugger. Som det dypt kristelige og kirke-elskende menneske hun er, har hun også skjenket flere vakre portrettrelieffer i marmor til Lindås kirke, - portrettrelieffer av Kingo, Brorson, J.N. Brun, Landstad og Blix og flere, i alt 8 salmediktere.

Hun bad mig overbringe hennes ærbødige takk til Deres Majestet. Og jeg vil gjerne få tilføie, at sjelden har fortjenstmedaljen været en mer vel anbragt utmerkelse og påskjønnelse.

Bergen, den 11. Desember 1936. I ærbødighed

Deres
Andreas Fleischer
(sign.)

Bjørn Davidsen og Yngve Nedrebø:

Underet i Bergen byrett

28 år gammel kvinne med knutet spedalskhet. Tegning av J. L. Losting fra Atlas Colorie de spedalkskhed

31. mai 1880 ble retten satt i Bergen for å avsi dom i saken mot Gerhard Henrik Armauer Hansen (1841-1912). Han var fra 1875 konstituert i Overlægeembedet for den Spedalske Sygdom i Norge, med pålegg om inntil videre også å tjenestegjøre som lege ved Pleiestiftelsen for Spedalske No. 1, hvor han var blitt statsansatt lege alt i 1868. Saken var reist av påtalemakten ved stiftamtmann i Bergen, Nicolai Ditlev A. Ræder, og tiltalen var alvorlig nok: Beskyldning om legemsfornærmelse mot sakesløs person og misbruk av stillingen som lege, og med nedlagt påstand om straff og tap av embete.

Saken hadde startet 3. november 1879, da overlege Hansen bad pasienten Kari Nilsdatter Spissøy fra Moster om å komme til hans kontor. Det gjorde hun, for der å oppdage at Hansen ville foreta en liten operasjon på øyet hennes. Hun ble redd, gråt, protesterte, og sa at hun kun hadde et friskt øye. Men det hjalp ikke. Uten å forklare hvorfor, prøvde Hansen å stikke henne i øyet med en stærnål som inneholdt materie fra en annen spedalsks knute. Da det første forsøket mislyktes fordi hun verget seg, holdt forstander Hartwig uoppfordret hennes hode i ro, slik at Hansen lyktes med sitt forsett i andre forsøk. Først i ettertid ble det klart hva Hansens formål med inngrepet var, nemlig å finne ut om mikroorganismer fra en spedalsk knute ville utvikle seg på en med den glatte form for spedalskhet, som blant andre Kari Nilsdatter led av.

Kari følte seg ydmyket, misbrukt og mishandlet. Hun var redd for å miste

synet. Selv om overlege Hansen hadde sagt det ikke var farlig, hadde hun angst for at inngrepet skulle medføre varig svekket syn. Inngrepet gjorde dessuten vondt, hun verket etter stikkene og fikk vansker med nattesøvnen. Derfor gikk hun til stiftelsespresten og klaget. Han hørte på hennes gråt og jammer over hva Armauer Hansen hadde gjort mot henne. Han trøstet Kari, men gjorde til å begynne med ikke noe mer med det. Etter at hun hadde beklaget seg for tredje gang, derimot, satte sokneprest Grønvold seg ned og forfattet et to sider langt brev til tilsynskomiteen ved Pleiestiftelsen, der han gjorde rede for klagemålene. Dermed forelå et skriftlig dokument som kunne få alvorlige konsekvenser for Hansen, men bare dersom noen ville at det skulle få det.

DEN SPEDALSKE SYKDOM

I dag vet vi at spedalskhet er en kronisk smittsom sykdom som fremkalles av leprabasillen (Mycobacterium leprae). Inkubasjonstiden er 2-7 år, men kan være betydelig lengre. Spedalskhet begynner snikende og utvikler seg videre i en tuberkuloid form ("den glatte") eller en lepromatøs form ("den knutete"). Den første opptrer hos de mest motstandsdyktige og er lite smittsom, den andre hos de mer mottakelige og er meget smittsom.

SPREDNINGEN AV SPEDALSKHET

Spedalskhet er en utbredt og fryktet sykdom i store deler av verden, og slik har det vært i flere tusen år. Sykdommen synes å ha eksistert fra den eldste oldtid. Fra Egypt ble den flere århundrer f.Kr. brakt til og fra Italia nordover med den romerske hær. Men sin største utbredelse og betydning for Europa, fikk spedalskhet først etter korstogene. Særlig utbredt og fryktet var sykdommen i middelalderen. Da ble det opprettet tallrike hospitaler for spedalske (leprosarier) rundt om i Europa. Det ble også innført meget strenge regler i lovgivningen som begrenset spedalskes bevegelsesfrihet. En spedalsk ble betraktet og behandlet omtrent som om han ikke lenger var i live. Når han ble innbrakt i et leprahospital, ble det lest dødsmesse over ham. Og de som fikk lov til å gå rundt og tigge, måtte varsle sin tilstedeværelse med bjeller. Spedalskheten nådde sitt høydepunkt i Europa i det 12. århundre. I løpet av det 15. og 16. århundre minket antallet spedalske sterkt, og i begynnelsen av det 17. århundre hadde tapt in betydning for store deler av Europa. En hovedgrunn for tilbakegangen var trolig at de spedalske ble isolert på spesielle sykehus - i tillegg til at de var ekstra utsatt for andre smittsomme, dødelige sykdommer som herjet Europa i disse hundre-årene.

LEPRAARBEIDET PÅ VESTLANDET

Til Norge kom den spedalske sykdom trolig i vikingtiden. Og den rammet særlig Vestlandet, trolig fordi Norges handel med utlandet hadde sitt sentrum der. Den store konsentrasjonen av spedalske på Vestlandet, førte til opprettelsen av Norges første leprahospital, St. Jørgen, i Bergen omkring år 1400. I 1545 ble Selje klosters

godser overført til dette hospitalets eiendeler. På den måten fikk det en bedret økonomisk basis. I slutten av det 16. århundre var sykdommen nesten forsvunnet fra det sørøstlige Norge. Tilbakegangen førte til at den ble mindre fryktet, noe som førte til ny stigning i sykdomstallet i de delene av landet hvor den ikke var utryddet. Ved Bergensbrannen i 1702 ble St. Jørgens hospital lagt i aske, men ble gjenoppbygget og siden kraftig utvidet. For fra om lag 1745 økte antallet spedalske kraftig.

Johan Ernst Welhaven (1775-1828) var prest for de spedalske i Bergen i flere år. I 1816 offentliggjorde han en avhandling om forholdene ved St. Jørgen, der han framholdt at det måtte betraktelige forbedringer til, hvis ikke hospitalet fortsatt skulle være "en kirkegård for levende". På St. Jørgen måtte spedalske selv koke sin mat, da det bare var to "agtekoner" til å holde orden i rommene. Først i 1817 ble det knyttet en lege til hospitalet. Det skjedde likevel ingen forbedring i de hygieniske forholdene; det var stadig trangt om plassen og stor dødelighet.

Daniel Cornelius Danielssen (1815-1894) ble ansatt som lege ved St. Jørgen i 1839. Han fikk mer orden på tingene, og han kom til å innlede spedalskhetens moderne medisinske historie. Hans innsats i kampen mot spedalskhet er nok vel så stor over tid som den hans seinere svigersønn, Armauer Hansen, utrettet ved å oppdage leprabasillen. Og kanskje var det også D.C. Danielssen som først så leprabasillen - uten selv å vite hva det var, eller ha mulighet for å konstatere at dette var en mikroorganisme. På det tidspunkt, i 1847, var nemlig ikke mikroskopene gode nok til å forstørre disse skapningene og slå fast at de var levende vesener.

I 1840 fikk Danielssen hjelp i arbeidet sitt av daværende berglege Carl Wilhelm Boeck (1805-1875). I 1847 ga de ut det berømte verket: "Om Spedalskhed", som ble grunnlaget for spedalskhetens moderne medisinske historie og førte til at Bergen ble sentrum for lepraforskningen. Danielssen og Boeck ga en nøyaktig beskrivelse av spedalskhetens sykdomsbilde. Til deres verk ble det også laget et stort atlas med tegninger av spedalske pasienter, utført av J. L. Losting. Danielssen og Boeck mente at sykdommen var arvelig, og kom med forholdsregler mot spredning av spedalskhet ut fra dette. Deres grunnlaget for å hevde at sykdommen var arvelig, var at sykdommen gjerne opptrådte innen visse familier eller på visse gårder. Man betegnet faktisk enkelte gårder som "lepragårder". Og så lenge årsaken til sykdommen ikke var funnet, viste statistisk materiale klart i retning av at sykdommen kunne være arvelig.

Selv om Danielssen og mange av hans medarbeidere var overbevist om arvelighetsteorien, prøvde de likevel å finne ut om sykdommen kunne smitte. Ved en rekke anledninger lot både Danielssen og andre innpode leprøst materiale på seg selv. Dette skjedde blant annet ved at de kuttet seg i huden, puttet inn vev fra en spedalsk knute, før de sydde igjen. Men alle podingene gav negativt resultat. Dette styrket dem i troen på at sykdommen var arvelig.

Omkring midten av forrige århundre steg antallet spedalske sterkt på Vest-

landet. Det førte til opprettelsen av et nytt sykehus, Lungegårdens sykehus, med Danielssen som sjef. Det hadde plass til 84 pasienter. Men allerede julenatten 1853 brant hele bygningen ned og seks spedalske og en våkekone omkom. Hospitalet ble straks gjenoppbygget, denne gangen som en solid murbygning med plass til 85 pasienter.

En telling i 1856 viste at det var nærmere 3.000 spedalske i Norge, av en befolkning på halvannen million; med andre ord var ca. to promille av befolkningen spedalske. Det var på Vestlandet sykdommen virkelig var utbredt. Der var hele 25 promille spedalske. Derfor var det påkrevd med flere sykehus. I 1857 ble Pleiestiftelsen for spedalske No 1 tatt i bruk som det tredje leprasykehuset i Bergen. Dette var en to-etasjers trebygning med to fløyer, beregnet for 280 pasienter - en av de største trebygninger i landet. Den finnes fortsatt midt oppe i Kalfarbakken.

HER ER JEG! - OG DER ER DU ...

Gerhard Henrik Armauer Hansen i 1873

Gerhard Henrik Armauer Hansen var temmelig fersk som lege da han ut på året 1868 durte inn i samvirket med sin overlege Daniel Cornelius Danielssen. Han kom direkte fra Det kongelige Fredriks universitet i Christiania og Rikshospitalet der, via en ørliten praksis under torskefisket i Lofoten - til sin nye sjef. Og noe av det første han fortalte ham, var at han tvilte på sjefens teori om at spedalskhet var arvelig. Det var som å banne i kirken.

Gjennom mange år hadde Danielssen, delvis i samarbeid med berglege Boeck, arbeidet intenst med å finne årsaken til spedalskhet. Og i de siste årene hadde Timandus Løberg, som hadde gjort en imponerende innsats i kolera-bekjempelsen, vært aktiv deltaker og overlege for den spedalske sykdom - sosialmedisiner med andre ord. Opp i dette kobbelet av kanskje verdens fremste ekspertise på spedalskhet, dukket denne jyplingen fra Dræggen opp og påsto at de gamle tok feil! Han visste best, ferdig med det!

Nå hadde det seg slik at Danielssen var en både debattlysten, sta, men også

søkende lege. Sin trang til å debattere fikk han nok tilfredsstilt både på Stortinget - og i byens mange representantskap, hvor skoleinspektør Irgens synes å ha vært en av hans argeste motdebattanter. Men nå fikk han altså en jypling av en framstormende "studiosus" midt i sin innerste krets. Hvordan ville det gå?

Danielssen hadde taklet stormer før, og lot sin unge lege få det han ville ha. Og den unge legen tok fatt på å studere Danielssens samlinger av spedalsk materiale. Etter hvert fant han ut at det Danielssen var blitt fortalt var fettvev, egentlig var spedalsk materie. Mikroskopene var under revolusjonerende utvikling denne tiden, og etter en studiereise til utlandet, så Armauer Hansen mer enn noen hadde sett før. Han så det Danielssen aldri hadde hatt muligheter for å se med sine gamle instrumenter: Mycobacterium leprae.

Men en ting var å se, noe annet var å bevise. Dog klarte Armauer Hansen til slutt å overbevise verden om at det var han som oppdaget nettopp denne bakterien - som ofte blir omtalt som Hansens basill. Men hva var en basill i de tider? Jo, intet annet enn en mikroorganisme. Om den kunne smitte, gjensto å se.

Nå hadde det seg slik at både Danielssen og hans medarbeidere i langt tid hadde forsøk å finne ut av smitte-teorien - uten å lykkes. De hadde podet og podet leprøst materiale inn under huden på seg selv - med negativt resultat. Armauer Hansen, derimot, ville videre, drevet av bortimot "blind" forskertrang. Og det skulle bli hans bane som praktiserende lege.

MEN NOK ER NOK

Grønvold leverte klagen på vegne av Kari Nilsdatter Spissøen til tilsynskomiteen for hospitalet 21. november. Språket i klagen var forsiktig. Grønvold understreket at han av hensyn til sin samvittighet ikke kunne tie. Han ville ikke selv ta stilling til sannhetsgehalten i historien. Han var kjent med Armauer Hansens vitenskaplige "Nidkjerhed", og trodde ikke legen hadde handlet i ond hensikt, og han overlot til tilsynskomiteen å vurdere om det var tillatelig at legen, som skulle pleie og lindre, i stedet hadde eksperimentert med sine pasienter og påført smerte og frykt. Han pekte også på at forsøket hadde vakt sterk frykt og stor forbitrelse blant de andre pasientene i hospitalet.

Tilsynskomiteen bestod av tre personer: Stiftamtmann Nicolai Ditlev Ammon Ræder, stiftelsens egen overlege, Daniel Cornelius Danielssen og grosserer Gran. I dag ville i hvert fall to av dem ha vært nødt til å fratre, for de nære bånd til innklagde, Danielssen som far til Hansens avdøde kone og Gran som onkel til hans andre kone. Men det må ha vært personer med solid integritet, og forbindelsene later ikke til å ha hatt innflytelse deres behandling av saken.

Tilsynskomiteen holdt møte tre dager seinere, 24. november 1879. Der ble både Armauer Hansen og Kari Nilsdatter avhørt - tillike med flere av de impliserte. Forhandlingene ble nedtegnet og avskrift av protokollen ble sendt til medisinaldirektøren.

Dermed var loddet kastet. Hadde tilsynskomiteen vært på Hansens side, vil vi

tro at de kunne ha avgjort saken der og da, gitt legen en korreks og sørget for at han for framtiden holdt seg unna liknende forhold. Men i komiteen var det i hvert fall flertall for å gå videre med den - og vi kan ikke skjønne det på annen måte enn at tilsynskomiteen reelt siktet mot å få Hansen fjernet som lege ved Pleiestiftelsen.

Medisinaldirektøren så alvoret, men understreket den viktige vitenskaplige innsatsen til Hansen, og mente det ville holde å gi ham en "alvorlig Tilrettevisning". Det ble også innhentet erklæring fra stadsfysikus Bidenkap i Christiania, som også tok Hansen i forsvar. Andre leger rykket ut i forsvar av ham, og Kari Nilsdatter ble kalt "hysterisk", og inngrepet bagatellisert. Og Kari hadde heller ikke noe problem med å gi overlegen en positiv attest, han hadde tidligere vært både snill og hjelpsom, men hun ville være trygg for at hun for fremtiden slapp å være forsøkskanin mot sin vilje.

På tross av de medisinsk sakkyndiges utsagn valgte tilsynskomiteens medlem, stiftamtmann Ræder å gå videre. Han bygde opp argumentene og sendte saken over til Justisdepartementet:

"Jeg antager at Overlægen herved har gjort sig skyldig i Legemsfornærmelse mod sagesløs Person, og har den Fornærmede forlangt Overlægen i denne Anledning tiltalt og straffet. Overlægen har tillige ved at benytte sin Stilling som Læge ved Pleiestiftelsen til at faa Operationen udført paa en af Lemmerne ved Stiftelsen uden Patientens Samtykke forbrudt sig mod Cr. L. 24 § 27, uden i saa Henseende at kunne siges at have handlet i Overildelse.

Overlæge Hansen antages at burde sættes under Justitiens Tiltale i Overensstemmelse med det ovenfor Anførte.

Jeg tror at burde tilføie, at efter hvad jeg har erfaret af de ved Pleiestiftelsen fungerende Præster, D Hrr Sognepræst Grønvold og personel Kapellan Aanensen, er Stemningen blant Lemmerne paa Pleiestiftelsen ved det Passerede blevet i høi Grad opirret imod Overlæge Hansen, og antages denne som Følge heraf for Fremtiden neppe at ville nyde den Tillid at han med Held vil kunne virke som Læge ved Pleiestiftelsen."

Det siste avsnittet må ha vært ment å skulle fjerne en hver tvil om at Hansen hadde gjort seg umulig som praktiserende lege ved Pleiestiftelsen. Og departementet fulgte stiftamtmannen. Ved kongelig resolusjon 17. april 1880 ble det befalt at Armauer Hansen skulle settes under tiltale, og ved en annen resolusjon samme dag opphevet man forbindelsen mellom stillingene som Overlege for den spedalske sykdom og lege ved Pleiestiftelsen, og la til rette for en avskjedigelse:

"Man tillader sig saaledes underdanigst at indstille:

At det naadigst befales, at Læge ved Pleiestiftelsen for Spedalske No 1, konstitueret Overlæge for den spedalske Sygdom, Gerhard Henrik Armauer Hansen skal sættes under Justitiens Tiltale for den 3 November 1879 at have stukket den i nævnte Pleiestiftelse indlagte spedalske Pige Kari Nilsdatter Spidsøen

i Øiet med en Stærnaal, der kort i Forveien var ført gjennem en Knude hos en af den knudede Form af Spedalskhed lidende Patient."

DOMMEN

Rettssaken begynte 24. mai 1880. Aktoratets vitner forklarte seg, blant disse både Kari og sokneprest Grønvold, og til sist fikk forsvareren kalle inn sitt eneste vitne, overlege Danielsen, medlem av tilsynskomiteen, ekspert på spedalskhet, og tidligere svigerfar til tiltalte. Han ble spurt om det medførte riktighet at den formen for spedalskhet som det tilførte smittestoffet kom fra, var "slemmere" enn den pasienten fra før hadde. Det var nemlig gjort til et poeng i tiltalen.

Danielsen svarte at "det ikke kan siges at den ene af de to Former under hvilke Spedalskheden optræder er en slemmere Form for Sygdommen end den andre. Den knudrede Form har i Regelen en hurtigere Gang, saaledes at den ender den Syges Liv, men paa den anden Side medfører den glatte Form ulige større Nervelidelser end den anden." Men om det var mye støtte å finne i dette vitnemålet kan vel være et spørsmål. Danielsen slo jo fast at det smittestoffet som var tilført Kari kom fra en sykdom som raskere ville kunne ta livet av pasienten!

Dermed var det duket for dom, avsagt 31. mai 1880:

"Thi kjendes for Ret:

Tiltalte, Gerhard Henrik Armauer Hansen, … have sin Bestilling som Læge ved Pleiestiftelsen for Spedalske No 1 forbrudt …"

Dommen skal ha vakt oppsikt, og ha blitt møtt med kritikk. Men så vidt vi har kunnet bringe i erfaring ble den ikke forsøkt anket fra Armauer Hansens side. Og dersom han så det vi mener å se - at det var herrene Danielssen, Ræder og Gran, personer fra hans egen nærmeste krets, som hadde ønsket å få ham fjernet, må det ha fortont seg håpløst for ham å fortsette kampen. Han fikk være fornøyd med at han fikk fortsette som Overlege for den spedalske sykdom, men uten å kunne ha kontakt med pasienter.

Dommen må anses som viktig. Den satte klare grenser for hva man kan tillate seg å gjøre i fremskrittets, forskningens og utviklingens navn. Denne dommen skal det ha vært vist til ved en rekke seinere rettssaker.

Kari Nilsdatter fikk selvsagt liten glede av "seieren". Hun var kommet til Pleiestiftelsen 30. mai 1863, 16 år gammel. Ikke lenge etter at dommen, 1. februar 1881, ble hun flyttet over til St. Jørgens hospital, og der døde hun 23. juli 1884, 37 år gammel, etter mer enn 21 år som hospitalslem.

Christopher John Harris:
Fra Faldne Kvinder til Dyktige Piger

"Vi vil ta imot faldne kvinner som ønsker å forlate sitt syndige liv kun hvis det er håp om å utdanne dem til sædlige og dyktige piger. De må ikke være middelaldrende prostituerte. Hjemmet vårt skal være en utdannelses- og ikke en forsørgelsesanstalt." Pastor Holdt satte seg, og den lille forsamlingen av menn som hadde møtt fram applauderte varmt. Alle kjente til hans arbeid som sykehusprest i Bergen og det var ingen andre i byen, bortsett fra noen få tilsynsleger og politiet, som kunne snakke med slik autoritet om de prostituerte. Året var 1879. Holdt var det ledende skikkelse i kampen mot prostitusjon, særlig "den offentlige prostitusjon" som byens myndigheter tolererte så lenge pikene underkastet seg regelmessige legeundersøkelser. På 1870-tallet var prostitusjon i norske byer blitt et emne som menn kunne diskutere åpenlyst på møter, i klubber og foreninger. Det var fremdeles ikke et passende emne for kvinner å drøfte i selskap med menn, selv om det var kvinnene i flere europeiske land som var forkjempere mot prostitusjon. Så lenge prostitusjon ble tiet i hjel, kunne hallikene og bordell eierne tjene gode penger på samfunnets dobbelmoral.

I en stor sjøfarts- og handelsby som Bergen hadde prostitusjon eksistert i mange hundre år. Vi kjenner navn både på bordellene og noen av de prostituerte i Hansatiden. Området bak Bryggegårdene, som nesten var et totalt mannssamfunn, huset horehus på rekke og rad. På 1700-tallet hører vi ikke så ofte om de prostituerte, men rettsprotokollene viser at de betjente sine kunder til tross for strenge straffer. Prostitusjon var ikke utelukkende et byfenomen i Norge, men det

De prostituerte fra vertshusene på Nøstet viste seg fram i offentlighetens lys ved enkelte anledninger her ved S. Hans feiringen på Sydneshaugen. Tegneren Johan Dreier har de med på sitt store billede ac St. Hansbålet fra 1818.

var i byene den blomstret og var mest utbredt. Det var nok noe lettere å gå til grunn i et bysamfunn med mange innflyttere. Selv om bysamfunnene hadde sine hjelpeapparat kunne de ikke sammenlignes med den hjelp og støtte som gårds- og grannesamfunnet kunne gi.

Det var nok kvinner på landet som ble omtalt som løsaktige eller som drev med hor, men det var i byene at de kunne leve av å yte seksuelle tjenester mot betaling over et lengre tidsrom. Det er dette som defineres som prostitusjon. Det er mulig at det også var mannlige prostituerte, men disse er først nevnt på slutten av 1800-tallet.

Det skilles mellom den offentlige og den hemmelige prostitusjon. De offentlig prostituerte hadde tillatelse til å drive sitt erverv mot regelmessige legeundersøkelser, mens de hemmelig prostituerte var særlig trekktøsene eller gateprostituerte som tjente penger så lenge de unngikk politiarrestasjon. Hemmelig prostitusjon har eksistert lenge, og finnes i dag, mens den offentlig tolererte prostitusjon slik som den ble kjent i Norge, hadde sin opprinnelse i Napoleons Frankrike.

Mens Napoleon Bonaparte fremdeles var førstekonsul, introduserte han lovforandringer som hadde innflytelse på hele samfunnet. Blant problemene som han ønsket å løse var det økende antall av venerisk syke i Frankrike, særlig blant de militære. Prostitusjon var antatt å forårsake spredning av denne sykdommen, og ved et reskript 3. mars 1802 ble det innført en offentlig kontroll av de prostituerte. Dette fikk navnet "Reglementering".

Fra 1802 skulle de kvinnelige prostituerte registreres, innlosjeres i offentlige bordeller og undersøkes regelmessig for veneriske sykdommer. Slik "reglementering" ble tatt opp av andre land som kom under fransk innflytelse, og resultatene var kjent blant medisinerne i de fleste europeiske land.

Vi hører nesten ingenting om offentlig prostitusjon her i landet før ca. 1840 da reglementering sies å være et faktum, fordi justisdepartementet utstedte en ordre om dette i Christiania. Det har gått upåaktet hen at reglementering var introdusert i Bergen allerede i 1816 - tjuefire år før den fantes i Christiania.

Kjært barn har mange navn, og de prostituerte kalles mangt i forrige århundres kilder.

De heter horer, skjøger, trekktøser, offentlige fruentimmer, "mistænkelige kvinder" men de som er lettest å identifisere ble kaldt "vertshuspiker" fordi de opererte fra flere vertshus som Bergen by hadde så rikelig av på 1800 tallet.

Bergens politimester Friele hadde i September 1816 sendt et brev til stadsfysikus Monrad om de "løse Fruentimmer" som oppholdt seg på de såkalte "ordinaire Skjænkestæder". Friele sa at deres levestil førte til at de kunne være befengt med "veneriske Svagheder" og han foreslo at en kyndig lege undersøkt dem hver måned på sykehuset. Det var viktig å hindre spredning av kjønnssykdom-

mer. De syke piker skulle holdes på sykehuset mens de øvrige skulle gis en legeattest.

Kirurg Belling ble utpekt til å foreta undersøkelsene, og han begynte 11 november 1816. Politiet innbrakte hele 32 piker hvorav 3 var smittet av veneriske sydommer og 1 var "mistænkelig". De 3 som var syke, ble øyeblikkelig innsatt på sykehuset, mens den andre ble holdt under Bellings oppsyn.

For dette arbeidet søkte kirurg Philip August Belling Bergens magistrat om en månedslønn av 6 speciedaler for " at inqvarere Vertshuus- Pigerne". Saken ble drøftet blant byens myndigheter og forløperne til formannskapet fandt "det meget gavnligt at denne Indqvisition foregaaer." Bellings 6 speciedaler var passende, men de gode menn måtte "tilstaae at vi ikke have Sagkundskab nok til å kunde bedømme, hvorvidt denne extraordinair Undersøgelses Forretning tilkommer Stad-sphysicus blandt de flere forretninger hvorfor han nyder aarlig Løn af byens kasse." Når de lønnsmessige forhold var oppklart og Stiftamtmannen hadde gitt sin approbasjon til forslaget i mars 1817, kunne Belling sette i gang med regelmessige undersøkelser av de prostituerte. Politiet hjalp til med kontrollen, og fra høsten 1816 var reglementering av et visst antall prostituerte i Bergen et faktum.

Foreløpig er navnene til disse prostituerte ukjent, men legen som undersøkte dem er langt fra anonym. Philip August Belling er født 21 mai 1769 i Neustadt-Eberswelde og fra 1807 arbeidet han i Bergen enten som inspektør eller legeassistent ved Bergens Sykehus. Fra 1812 var han underkirurg og fra 1815 var han oppført i den offisielle legefortegnelse.

Det skilles mellom de universitetsutdannete leger og de som praktiserte medisin og kirurgi i den gamle barber/kirurg tradisjon. Belling hørte til den siste kategori. Han hadde giftet seg med datter av en veletablert bartskjærer og kirurg i byen. Mellom 1817 og 1830 var Belling den mest brukte lege når det gjaldt behandling av veneriske sykdommer i hele Bergenhus amt eller fylke. Han hadde tydeligvis spesialisert seg på dette feltet, og i tillegg til hans mange undersøkelser i Bergen by ble han sendt rundt i fjorddistriktene når det ble oppdaget personer som var hardt rammet av veneriske sykdommer. Sykehusene i Bergen tok også den gang imot pasienter fra distriktene.

De offentlig prostituerte ble undersøkt av Belling på sykehuset hver måned. Fra 1825 får han assistanse av "Corpslæge Heiberg" som senere ble professor i kirurgi i Christiania, der han ble populært kalt "Kniven". Overlege Christian Wisbech, en av de mest fremtredende medisinere i Bergen på 1800-tallet, overtok undersøkelsene fra 1827.

Her var det mange leger og få prostituerte men dette er typisk for hvordan prostitusjon er omtalt i de offentlige kilder. Embetsmennene og regnskapene deres slipper ikke under offentligheten, men kvinnene selv, deres liv og skjebne, er ikke nevnt. Dagliglivet og sosiale forhold i byene er lite omtalt i de tørre offentlige kilder og våre kunnskaper om dette er hentet fra biografier og skjønnlitteratur. Prostitusjon var ikke et emne som kunne omtales selv om det eksisterte offentlige

"fruentimmer" som mennene kunne utnytte uten en for høy risiko for kjønnssykdommer.

Hva slags piker var disse vertshuspikene? Var de heltidsprostituerte eller drev de sin virksomhet for å tjene ekstra til livets opphold? Trakk de i gatene eller arbeidet de alltid på vertshusene, og hvor var disse vertshusene? Det er ikke mulig å gi svar på disse spørsmålene før 1850-tallet. En sjelden gang er prostitusjon nevnt i biografier.

Den kjente danske zoolog, Henrik Nikolai Krøyer, besøkte Bergen flere ganger mellom 1827 og 1838. Han hadde studert medisin og filosofi og var en ivrig talsmann for de undertryktes sak. Han er kanskje mest kjent i Norge for sin deltagelse i den berømte franske vitenskapsekspedisjon på "La Recherche" i 1838. I hans selvbiografiske bok "Erindringer af Henrik Krøyers liv 1821-1838" forteller han om et besøk i Bergen. Da "forsikrede men mig, hvad der næsten forekom mig utroligt, at Tjenestepigerne, naar de i denne By fæste sig bort, gjøre det til en udtrykkelig Betingelse, at det maae være dem tilladt at gaa ærinde i Byen, naar det kommer Bud efter dem. Ved dette forventede Bud hentydes paa Bordelholderne, der lade Pigerne hente, naar de behøve dem. Vist nok er det i alt Fald, at Bergen var opfyldt med Bordeller."

Flere folk på 1800-tallet satte likhetstegn mellom bordeller og vertshus med vertshuspiker, men dette er ikke riktig. På 1890-tallet forklarte politimesteren i Christiania at en bordell "ved ords stringente betydninge forstaaes nemlig en bolig, hvori prostituerede har sin bopæl og seksuelt betjener de mænd, som anvises dem af verten, mod af denne, som løn at erholde frit ophold og hvad de forøvrigt behøver til sin virksomhed". Han påpekte at i bordellene var forholdet mellom den prostituerte og kunden ikke fritt. Hun måtte betjene den kunden som verten ga ordre om, og det var verten som i en stor grad kontrollerte den forretningsmessige side av saken. Verten stod ansvarlig for de prostituertes sunnhetstilstand og oppførsel.

Bare noen av disse betingelsene fantes ved de offentlige vertshus i Bergen før 1850 og det er mulig at vertshuspikene var friere enn senere, hvis det kan sies å være en frihet i å underkaste seg en manns begjær og vold-

Fra 1826 var Christian Wisbech overlege ved Bergens sykehus, og ansvarlig for undersøkelsen av de "offentlige kvinder"

elige antastelser.

De offentlig registrerte prostituerte i Bergen ble tolerert av politiet, mens de gateprostituerte ble arrestert og fengslet. Prostitusjon var ulovlig, men i et forsøk på å hindre spredning av kjønnssykdommer, hadde byens myndigheter bestemt seg for å se gjennom fingrene, så lenge de prostituerte var registrert og undersøkt av byens beste leger.

Hvem var så kundene? Det er ingen grunn til å tvile på at kundene var fra alle samfunnslag og var både innen- og utenbys fra.

Den 11 august 1837 kom et lystfartøy med navnet " Charlotte of London" Bergen. Det tilhørte den kongelige yachtklubb og eieren var Markgreven av Waterford, en overklasseherre som var på tur med noen av sine mannlige venner. Sent fredag kveld hadde markgreven og hans følge gått inn på et av de mest kjente vertshus på Nøstet for å drikke og leie prostituerte. Etter mye drikking og lystig lag, gikk markgreven en tur med Anne Cathrine, en av vertshuspikene. De spaserte oppover Holbergsalmenning mot et noe finere strøk av byen, hun iført hatten til markgreven. Mer alkohol ble konsumert på veien, og begge ble temmelig høyrøstet. Det bråkete paret tiltrakk seg en vekters oppmerksomhet. Byens eldre vektere skulle blant annet passe på natteorden i Bergen og de var ikke til å spøke med. Deres kjennetegn var "syvstjernen" eller "morgenstjernen" - en fryktinngytende langpigget redskap på en stang.

Briten nektet å dempe stemmen da vekteren snakket til ham, og ble kanskje enda mer høyrøstet. Anne Chathrine var redd for politiet og holdt seg noe i bakgrunnen, etter forgjeves forsøk på å få kunden sin til å være stille. Dunk. Vekteren slo til med syvstjernen, og blodet fløt. Markgreven fikk seg en kraftig hjernerystelse, og burde egentlig være glad for at han overlevde.

Han lå til sengs i over en uke og var ikke i stand til å forklare seg for politiet. Under forhøret kom det fram at det var tre vertshuspiker som holdt til på vertshuset "Hoftet" på Nøstet, og det var her de britiske herrer hadde truffet dem. Herrene var alle i begynnelsen av 20-årene og hørte til blant de aller rikeste adelsfolk i Storbritannia. De var sikkert vant til å få det de ville ha, og var i hvert fall ikke vant til å måtte innrette seg etter gamle vektere. Flere av britene nektet å forklare seg under forhør, under påskudd av at de ikke kjente til landets lover. Den britiske konsul i Bergen tok hånd om "lordene," mens de ventet på at markegreven skulle bli frisk. Det gikk bare noen få dager før disse lordene enda en gang ble innblandet i et slagsmål med flere vektere, som sent en kveld hadde forsøkt å få dem til å være stille på Tollbodalmenning. Bortskjemte britiske adelsfolk, horer og alkohol var samtaleemnet mange steder i Bergen denne måneden. Saken havnet i retten og ble "en god historie" i byns selskapsliv. Ingen ble funnet skyldig, men vekteren skulle betale omkostninger. Stiftamtmannen forstod at vekteren bare hadde utført jobben sin, og stiftet betalt alle omkostningene. Rettssaken fokuserte oppmerksomheten

mot vertshusene en kort stund, men det førte ikke til noen diskusjon om prostitusjon.

Historien med markgreven har vært brukt tidlig i vårt århundre til å kaste en pikant og morsom glans over byens offentlige vertshus, men de prostituertes dagligliv må ha fortonet seg alt annet enn lystig. De prostituerte drev en risikabel balansegang mellom det tolererte og det strengt ulovlige. Det er lite trolig at pikene ønsket å leve som prostituerte med den stigmatisering som fulgte med, men de måtte ha et levebrød. Det ser ut som mange av pikene var det som idag kalles ressurssvake og de kom fra de aller laveste lag av samfunnet. Flere hadde uekte barn og nesten ingen familie som kunne hjelpe dem. Det var ikke lett å få en post som tjenestepike under slike forhold, men arbeid måtte de ha for å unngå å havne på fattigkassen. Politiet forhørte alle som søkte bidrag fra fattigkassen, hvis det var mistanke om at de egentlig hørte hjemme i et annet distrikt enn Bergen. Hvis de økonomiske utgifter kunne overføres til et annet sted enn Bergen, ble det i lengden mindre fattigskatt lignet på byborgerne. Det stigende antall fattige hadde skapt uro blant borgerstanden som måtte betale skatten, og noen av disse hadde dannet en forening for å sikre at kun de trengende fattige fikk støtte. De prostituerte ble på ingen måte ansett som verdige, og hvis de ikke kunne bevise at de hadde fast arbeid i for eksempel et vertshus, ble de før 1841 satt inn på tukthuset og etter 1841 i den nyopprettede arbeidsanstalten.

De prostituerte pikers balansegang viste samfunnets dobbelmoral. Byens myndigheter og politiet tillot den offentlige prostitusjon i vertshusene slik at menn kunne få tilfredsstilt sine seksuelle lyster. Samtidig var det ulovlig å bedrive hor. Pikene som var prostituerte risikerte både korporlig straff og fengselsopphold på brød og vann.

Nøstet hadde flere vertshus med vertshuspiker på 1830-og 1840-tallet. Baneveien, Kjellersmuget og Halvkandebakken var beryktede strøk med mange skjenkesteder. I en by som Bergen, der det var vanlig at rike borgere og hånd-

De to største offentlige bordellene lå i Nøstegaaten. Det fjerde huset fra venstre er "Vestindien". "De Fire Løver" lå lenger borte på høyre siden.

verkere bodde side om side med de mindre rike arbeidere, ofte i det samme huset, skilte Nøstet seg ut som et strøk preget av fattigdom. Det var ikke mange borgere som bodde mellom Engen og sjøen bortsett fra eieren av reperbanen, legen på sykehuset og noen få handelsfolk. Skattelistene forteller om folk med lav inntekt, mange så lavt at de ikke betalte skatt. De fleste kvinner som betalte skatt var enker, høkere, eller handlersker, men det fantes også en annen kategori - vertshuspikene. Allerede på 1830-tallet er disse prostituerte ført opp i skattelistene. Deres yrke var ikke holdt skjult. Det er antageligvis de faste vertinner som tjente mest og som ble oppført i skattemanntallet. Kun de rikeste skjøgene på Nøstet finnes i disse listene. I 1837 var det 3 stykker, men i de følgende år 6-8. I likhet med mange andre fra de lavere klasser, flyttet de rundt og har flere adresser innenfor det samme området.

Situasjonen forandret seg på 1840-tallet da en Bergensborger og hans kone drev størsteparten av den offentlige prostitusjonen i Bergen.

Johan Duckwitz hadde tatt borgerskap i Bergen som herberger og spisevert. Tidlig på 1830-tallet drev han og konen et hotell med det fine navn "Hotel de Parie" (sic) ute ved Tollboden på Nordnes. Det var ikke uvanlig at utenlandske matroser og sjøfolk drakk seg fulle her og kom i klammeri med politiet når de laget gatebråk.

Duckwitz tjente godt på skjenkestedet og i 1840 kjøpte han sin første eiendom på Nøstet og innredet det til et vertshus med piker. Dette var ikke det første horehus i strøket, men det ble ganske snart det mest kjente. Avkastningen var stor og i løpet av et par år kjøpte Duckwitz enda et sted på Nøstet som ble innredet til vertshus med piker. Stedene ble beryktet og het "Vestindien" og "De Fire Løver".

Fra 1840-årene og i 30 år fremover, ble disse to vertshusene Bergens mest kjente horehus, og herfra drev de fleste av de offentlig prostituerte drev sin virksomhet. Horehusene var styrt av madammer eller vertinner som samlet inn pengene. Hver morgen gikk de oppover Sydneskleven for å levere nattens fortjeneste til Duckwitz, som bodde i et fint hus på Sydneshaugen. Vertinnene var horer som hadde arbeidet i bransjen lenge, og de tjente godt ifølge skattelistene.

Borgeren Johan Duckwitz og konen Oline levde et luksusliv i byen og de investerte pengene sine i flere tiltak, bl.a. eiendommer og skip. Duckwitz selv er ofte omtalt som skipsreder eller rentenist. I dag ville han ha vært fengslet for hallikvirksomhet.

Hver gang vertshuspikene ble lagt inn på sykehuset for å føde eller for å bli kurerte av kjønnssykdommer ble de forhørt av politiet. Bildet som disse forhørene gir oss av de prostituerte, ser ikke ut til å forandre seg nevneverdig gjennom årene mellom 1852 - 1892.

I 1852 ble 19 horer forhørt og de alle fleste var i alderen 19-25 år. Den eldste var 36 år. Gjennom skjønnlitteratur og tallene til sedelighetsforkjempere på slutten

av 1800-tallet, er det skapt en myte om at horene var uskyldige piker fra landet som kom til byen for å ta tjeneste og ble forført av sine arbeidsgivere eller andre stygge mannfolk. På 1850-tallet var det under 25% av horene som var født utenfor Bergen. Samtlige av disse kom fra andre norske byer. Tredve år senere var over 50% født utenfor Bergen, men igjen var de aller fleste fra byer eller tettsteder.

Det er et trist og lite nyansert bilde vi får av horene. Nesten uten unntak hadde de sin bakgrunn i det som kalles filleproletariatet d.v.s. folk som av forskjellige grunner ikke arbeidet; uføre, kriminelle, fattigunderstøttede, de alkoholiserte, løsarbeidere osv. De fleste av pikene hadde mistet en eller begge foreldre mens de var barn, og noen var blitt oppfostret på landet for fattigkassens regning. Deres voksenliv, fra de var konfirmert i 15 års alderen, hadde bestått av en omflakkende tilværelse som tjenestepiker. De arbeidet noen uker eller noen måneder hos borgere i byen eller på skjenkesteder langs leden og i Nord-Norge. I mellomperioder arbeidet pikene som horer i "Vestindien" eller "De Fire Løver". Et tredje sted som ofte er nevnt er vertshuset til Ølskjenkerske Solberg i Hollendergaten, det eneste vertshus med vertshuspiker som nevnes fra området rundt Torvet.

Når horene ble syke eller gravide, kom mange av dem inn på sykehuset. Barna døde ofte like etter fødselen, og en kort tid etter kom pikene tilbake til bordellene eller vertshusene. Når horene var høygravide er det lite sannsynlig at de fikk arbeide i vertshusene. Når de var uten familie og uten arbeid, ble de hentet av politiet og satt inn i arbeidsanstalten i henhold til §45 av Fattigloven.

Politiforklaringene gir ikke et fullstendig bilde. Pikene prøvde å skjule sine uekte barn eller lyve om antall ganger de hadde vært innlagt for kjønnssykdommer. Enkelte ganger klarte de å operere under falsk navn ved å bytte etternavn med "kolleger". De risikerte et meget hardt opphold i arbeidsanstalten - ingen spøk selv for piker med deres bakgrunn.

Horene hadde liten sjanse til å beholde sine barn, og fattigvesenet tok seg av barnas oppvekst. Samfunnet den gang hadde ikke det som i dag kalles personvern, og under politiforhørene ble pikenes tidligere arbeidsgiver innkalt for å bekrefte et tjenesteforhold. Det er ikke tvil om at horene ble kjent over store deler av byen, men dette ser ikke ut til å ha vært til hinder for fremtidige arbeidsmuligheter. Flere av pikene fikk arbeid som tjenestepiker utenfor Bergen eller på handelsstedene langs kysten.

Her er et eksempel på en vertshuspikes politiforklaring. Navnene er forandret.

"Bergens Politikammer, August 1852

Med hensyn til Værtshuuspigen Olea Olsdatter opplyses følgende.

Hun er 22 aar gammel, født her i Byen af Arbeidsmand Ole Olsen og kone af hvilke kun den første lever, han Boer her i Bergen. Angjældende har været opfostret paa Gaarden Næss i Fana Sogn for Faderens Regning indtil hun var 15 Aar gammel da kom hun hertil og tog Tjeneste hos Anders Nilsen hvor hun var 1/2

Aar, derefter tjente hun 1/2 Aar hos Skipper Martens paa Engen og 3/4 Aar hos Madame Gullaksen i Tyskesmuget. Hun har ogsaa tjent 1/2 Aar hos Hansen i Korshavn i Sunds Præstegjæld men hun ved ikke om det var før eller efterat hun havde tjent hos Madam Gullaksen. Efterat hun i nogle Uger havde opholdt sig hos sin Fader blev hun offentlig Værtshuuspige og som saadan opholdt sig uafbrudt her i Byen. I Sommeren 1850 laae hun 2 ganger paa Sykehuset, den første Gang i 9 og den anden Gang i 14 Dage, og ved Nyttaar dette Aar laae ogsaa paa Sygehuset i 14 dage. Hendes Fader har saalenge Angjældende har levet boet her i Byen. Angjældendes Stemoder Britt-Katrine Nilsdatter har forklaret at angjældende efterat være opfostret paa Gaarden Næss tjente 1 Aar omtrent i Fanes Præstegjæld hvor hun blev confirmeret, derefter kom hun hertil hvor hun tjente paa de af hende nævnte Stæder, efter at hun havde forladt sin Tjeneste laae hun i Barselseng og fik af Fattigcommission Understøttelse for 1 Maaned, da Barnet døde. Derefter reiste hun til Korshavn hvor hun tjente 1/2 Aar og senere har hun vært Værtshuuspige her."

Vi kjenner igjen en bearbeidet versjon av maleriet til Christian Krogh som viser Albertine i politilegens venteværlse. Stasjonsvaktene i Bergen skulle påse at de prostituerte oppførte seg pent mens de ventet på doktoren. Fra Kaare Sydnes, "Bergen Politi"

Vi kjenner igjen en bearbeidet versjon av maleriet til Christian Krogh som viser Albertine i politilegens venteværlse. Stasjonsvaktene i Bergen skulle påse at de prostituerte oppførte seg pent mens de ventet på doktoren. Fra Kaare Sydnes, "Bergen Politi"

En slik forklaring kan fortelle mye om en fattigpikes liv i byen.

Prostitusjon var tolerert, men ble sjelden diskutert offentlig før de siste tiårene av 1800-tallet. Et unntak er å finne i avisen "Bergenseren" for 28. januar 1859. Emnet var såpass ømtålig at skribenten såvidt torde nevne det. Artikkelen er kort og kan gjengis i sin helhet;

"Der gives Ting som ere saa ubehagelige, ja end og væmmelig at omtale, at man igrunden ikke ved, hvorledes man skal angribe dem paa den rette Maade. Man kan vel ville det Rette, men ikke vide at finde Ord om det. Der ligger os dog en Sag paa Hjærte, som vi vilde fordre Publikums Ledsagelse med os til at føre frem til

Et frekt fotografi fra 1870-årene av en kvinne som viser langt mer enn hva anstendighet tillot. Fotografiet er fra arkivet til Politimesteren i Bergen, og er sannsynligvis en prostituert kvinne , Caroline, født i 1855, som arbeidet i Bergen.

Er dette et reklamefoto for en av de prostituerte ? Det er fra ca. 1873 og kvinnen var i politiets lys i Bergen. Det er liten tvil om yrket til en kvinne som viste fram så mye undertøy som dette.

Maalet. Af vistnok engang gyldige Grunde har Bergens Politi tilladt Tilværelsen af "Vestindien" og "De fire Løver". Forudsætningen var vistnok at tilløbet af Fremmede paakrævede disse Steder som et slags Sikkerhedsventiler. Men det har vist sig, efter Omboendes Sigende, at disse Steder især er blevne kjærkomne Tilsøgningspladse for de til Byen idelig kommende Bønder. Der er en Kommers dernede, efter sædelighedselskende Naboers Udsigende, som generer enhver Følelse. Eierne tabe paa sine Eiendomme dernede; Byen kan ikke være tjent med Opretholdelsen af Kasser, hvorpaa sædelige Kredse ikke have Navn. Der er overhodet Noget i denne Retning at tænke paa, om vi overlade til rette Vedkommende, da næppe nogen Pen vil skrive Mere derom, end vi have gjort her."

For første gang på lenge hører vi her noe om den andre siden av prostitusjonen - kundene. Om det var hovedsaklig bønder eller fremmede, som det står, vet vi ingenting om. Sannsynligvis har kundekretsen vært nokså variert. Når fremmede skip lå i Puddefjorden , og passasjerene og mannskapet skulle iland, var

"Vestindien" og "De fire Løver " to av de første hus ved kaien. Senere i århundret fikk enkelte av vertshuspikene en "cruise" inn i fjordene på turistskipene om sommeren.

Ellers hørte vold og slagsmål til de prostituertes hverdag. Det var heller ikke bare seksuelle overgrep de var utsatt for mens de arbeidet. Tidlig på 1880-tallet tok to av de leprøse pasientene fra St. Jørgens Hospital seg ned til horehusene på Nøstet. Det var en eldre mann som hadde lokket med seg en 20-årig gutt på natterangel til "Vestindien". Her hadde de "drukket sig fuld og øvet liderlighed" med noen av pikene. I oppgjøret etterpå ble mannen utvist fra sykehuset, men gutten beholdt sin plass.

Legekontroll av de offentlig prostituerte fortsatte gjennom hele perioden fram til 1890-årene. Den ble utført på Bergens Sykehus, bare et stenkast fra horehusene. Overlege Jens Andreas Holmboe klaget over forholdene i 1864 da visitasjonen foregikk et par timer i uken, og de offentlige "fruentimmer" møtte opp på sykehuset midt i badetiden, og "opførte sig utilbørlig, ofte var de drukne." Holmboe foreslo at en lege ble ansatt for å hjelpe til, men fattigkommisjonene gikk imot dette. Noen år senere gikk et lignende forslag igjennom, og to leger ble utnevnt til å undersøke pikene, ikke på sykehuset, men i horehusene eller et privat hus. Det gikk ikke lang tid før denne situasjon var uakseptabel, og i 1872 klaget legene over å måtte besøke horene i deres hjem. For ettertiden ønsket de at "Visitation saavel af de Offentlige Fruentimmer som af dem der i Lou (i det skjulte) drive Prostitution, bliver at udføre i et dertil leiet Lokale."

Fra 1872 ble visitasjonen foretatt hos skreddersvenn Helland i Nøstegaten. Han fikk 40 speciedaler årlig for å varme opp et rom til legene mens de politi-innbrakte piker oppholdt seg i hans eget rom. Huset hans lå lagelig til ved siden av "De fire Løver".

Fra 1870-tallet nevnes det hovedsaklig "trekktøs" og "vertshuspiker" i offentlige dokumenter. Trekktøsene er sannsynligvis de prostituerte som drev sitt erverv utenfor de offentlig kontrollerte vertshusene. De trakk på gatene.

På slutten av 1870-tallet ble den offentlige prostitusjonen generelt debattert, ikke bare i Norge, men først og fremst i Storbritannia hvor den energiske feminist og prestefrue, Josephine Butler, organiserte en "arme" mot ondet. Hennes "Ladies National Association" hadde stor suksess i kampen mot "slaveri til mennenes begjær, " og oppsynslegenes "instrumentale voldtekt."

Reglementering hadde ikke vært innført i Storbritannia før 1864 og allerede i 1869 var den kommet under hard kritikk. Butler organiserte tusenvis av middelklassekvinner og -menn, feminister, dissentere, og radikale mannlige arbeidere, i kampen mot reglementering og prostitusjon. Her i Norge gikk ikke Butlers kampanje upåaktet hen, men noen lignende organisering kom ikke i stand.

Pastor Vilhelm Holdt med kone og Fridtjof Nansen fotografert av Marcus Selmer i Bergen. Holdt var bl.a. prest ved St.Jørgens hospital og senere ved arbeidsanstalten, Bergens Sykehus, Bergens Sindsykeasyl og samtlige fattighus i Bergen. Han var den største forkjemper mot prostitusjon i Bergen på 1880-tallet.

Det var en gruppe menn i Bergen som endelig klarte å sette igang debatt om den offentlige prostitusjon. Prostitusjonen i Christiania hadde fått et adskillig større omfang, men det var i Bergen at det såkalte "sædelighetsarbeid" først kom igang. Ildsjelen bak dette var Pastor Wilhelm Holdt.

Holdt var en meget from mann som hadde sett det som sin oppgave å bedre levevilkårene til arbeiderklassen. Samtidig skulle arbeiderklassens moralske karakter heves. Få menn i Bergen kjente så godt til fattigdom og elendighet som pastor Holdt. Han ble utnevnt til prest ved St. Jørgens Hospital i 1874 og senere var han prest ved arbeidsanstalten, Bergens Sykehus, Bergens Sindssykeasyl og samtlige fattighus i byen. Hans engasjement gikk langt ut over hans offentlige verv, og han var aktiv i flere sosiale- og humanitære foreninger.

I 1879 samlet Holdt noen av byens borgere, alle menn, til et møte hvor han orienterte om planene for et "redningshjem for faldne kvinder." Forbildet hentet han fra utlandet hvor slike hjem hadde fungert bra. Det var ikke lett for Holdt å vekke den helt stor interesse for et redningshjem, og det tok tid før hjemmet endelig ble etablert. Med god økonomisk støtte fra Vinmonopolets forløper, Samlaget, kjøpte Holdt eiendommen Nygjærdet på Laksevåg utenfor Bergen, og "Magdalene-hjemmet" ble grunnlagt. Navnet fikk det etter Maria Magdalena, og formålet med hjemmet var "at optage saadanne faldne Kvinder, som selv begjærer at forlade sit syndige Liv og om hvis Uddannelse til Sædelige og dyktige Piger, der kan være Haab."

Med få unntak var det kun de offentlige prostituerte som fikk plass på Magdalenehjemmet. Tolv piker i året fikk bo i huset, og de tok imot vask, stryking og annet håndarbeid. Styret besto utelukkende av menn, men hjemmet hadde en kvinnelig bestyrerinne med kvinnelige medhjelpere. Ordensreglene var meget strenge og meget kristelige. Man skulle tro det var et nonnekloster !

»Magdalenehjemmet» på Laksevåg en gang i begynnelsen av 1880-årene.

Det må ha vært litt av en overgang fra lastenes tempel til Magdalenehjemmet. Arbeidstiden var fra klokken 6 om morgenen til klokken 7 om kvelden. Under arbeidet kunne de drive med "sømmelige sang og snakk." De prostituerte som Frelsesarmeen reddet i utlandet skulle bekjenne sine synder på møter o.l. men på Magdalenehjemmet fikk ikke de Bergensprostituerte nevne sitt tidligere liv. Redningshjemmet hadde en viss suksess, men det var fremdeles vanskelig å vekke den helt store interesse for saken i Bergen. I februar 1880 ga pastor Holdt et foredrag om Magdalenesaken i Arbeiderforeningen, men frammøtet var heller skralt. Han skrev i et brev til Samlaget: "Vi staa jo her lige overfor en Sag, som der, saavidt mig bekjendt aldrig har været rørt ved hverken i Pressen eller i noget Offentliget Møde."

1880-årene kan oppvise mange kamper på moralens frontlinje, både i Bergen og Christiania. Foreninger mot den Offentlige Usædelighed ble grunnlagt i 1882 og i Bergen startet den med en foredragsserie mot den offentlige tolererte prostitusjon. Kvinner kunne være betalende medlemmer i Bergensforeningen, men det tok 15 år før de fikk stemmerett. I Christiania var kvinnene med i styret og deltok svært aktivt i sedlighetsarbeidet.

Antallet prostituerte i Bergen hadde økt, men det var selvsagt ikke så stort som i Christiania. Likevel var Bergens Sykehus til tider overfylt med prostituerte, lagt inn for kjønnssykdommer, til fortrengsel for andre pasienter. For å bøte på situasjonen, ble det i 1883 opprettet en kuranstalt i forbindelse med arbeidsanstalten. Fattigkommisjonen mente at samtidig som de prostituerte piker ble kurert, kunne anstaltens pleiere også øve tukt over dem.

Distriktslege Stabel ble ansatt som tilsynslege, og i løpet av 1883 var 42 horer innom anstalten. En vanlig kur varte mellom 5 - 6 uker, og mange av pikene ble deretter flyttet til arbeidsantstalten.

De forhenværende »faldne kvinder» og de ansatte utenfor Magdalenehjemmet på tidlig 1890-tallet.

Antallet prostituerte innlagt på kuranstalten varierte mellom 30 og 60 årlig i tiåret fram til 1890.

Samme året som kuranstalten åpnet, ble det utstedt "Forskrifter og Bestemmelse vedkommende den Offentlige Prostitusjon i Bergen", datert Bergens Politikammer Oktober 1883.

Forskriftene var en lokal utgave av liknende forskrifter for Christiania. Bergensforskriftene er et sjeldent dokument og gjengis i sin helhet;

"Forskrifter og Bestemmelser vedkommende den Offentlige Prostitusjon."

§1 De prostituerede Kvinder have at møde til Lægevisitation saa ofte og til de Tider, som bestemmes, og bagefter at melde sig hos Politifuldmægtigen.

§2 Paa deres Værelse skal stedse findes rent Vand, Sæbe og Haandklæde og enhver af dem skal være forsynet med Modersprøite.

§3 De skulle, naar de finde eller kjende sig smitsom syge, strax melde sig for Lægen og ikke gjøre Forsøg paa at skjule Sygdommen.

§4 De skulle bo paa det dem af Politiet tilladte Sted og ikke flytte uden dets Tilladelse.

§5 De maa ikke forlade Byen uden Politiets Tilladelse og naar denne er givet dem, melde sig ved Tilbagekomsten.

§6 De skulle saa lidet som muligt vise sig paa offentlig Gade, ikke uden Nødvendighed i de mere befærdede Gader og udenfor den i §9 nævnte Tid af Døgnet aldrig for at søge Herrer. De maa ikke under nogetsomhelst Paaskud vise sig i Strandgaden, Smaastranden, Raadhuspladsen, Domkirkegaden, Kong Oscars Gade, Kalfaret, i og omkring Parken og Nygaardsparken uden i Tidsrummet

mellem kl. 8-10 Formiddag.

§7 I Theatret have de kun Adgang til Galleriet. Paa Konserter maa de ikke vise sig. Ved andre offentlige Forestillinger og Forevisninger, som det tillades dem at overvære, maa de kun søge billigere Pladse. Restaurationer og Ølsjapper maa de aldrig besøge.

§8 De skulle, naar de vise sig udenfor sin Bopæl, være anstændig klædte og ikke iført nogen Pynt eller Dragt, der tildrager dem Opmærksomhed, ligesom de i det Hele taget stedse maa opføre sig saaledes, at de ikke vække Opsigt eller forulempe Nogen.

§9 Mellem kl. 9 -11 Aften i Maanederne Mai, Juni, Juli og August og mellem kl.8-10 Aften i de øvrige Maaneder af Aaret er det dem tilladt at færdes ude (dog ikke paa de i §6 opregnede Gader og Steder), men de maa ikke gaa flere end 2 i Følge, ikke tiltale Mandspersoner og heller ikke da paa nogen Maade søge at tiltrække sig Opmærksomhed ved deres Opførsel.

§10 I deres Bolig maa de ikke gjøre sig skyldig i Uorden af noget Slags. De maa ikke fra deres Bolig anraabe Forbigaaende, ikke vise sig i Vinduer eller Døre eller paa anden Maade søge at gjøre sig bemærket. Vinduerne til deres Bolig maa være forsynet med tætsluttende Lemmer, Salousier eller Rullegardiner. Udenfor deres Bolig maa de ikke drive Utugt og paa sine Værelser skulle de kun indtage enkelte Personer og ikke beholde Nogen hos sig over 1 Døgn uden derom at gjøre Anmeldelse til Politifuldmægtigen. Efter kl. 11 Aften skulle de stedse være hjemme.

De maa ikke modtage Besøg af Mandspersoner, der ikke ere Voxne, og ikke til sin Opvartning benytte Fruentimmer under 25 Aar.

Spiritus,Øl eller Vin maa de ikke sælge.

Overtrædelse af foranstaaende Bestemmelser og af hvad der iøvrigt maatte blive foreskrevet enten som gjældende i Almindelighed eller for et enkelt Tilfælde vil paadrage Vedkommende Tiltale og Straf efter Criminalloven, Insættelse i Tvangsarbeidsanstalten fra 1 til 6 Maaneder eller Bøder.

Bergens Politikammer i Oktober 1883 "

Borgerskapet skulle tydeligvis skjermes fra å treffe på de prostituerte i teatret eller i de viktigste forretningsgater. Det kunne oppstå pinlig gjen-kjennelsesscener! Horene skulle holde seg godt skjult i bordellene og vente på at mennene kom for å kjøpe seksuelle tjenester en kort stund. Horekundene trodde at de var forholdsvis godt sikret mot kjønnssykdommer så lenge legene undersøkte de prostituerte regelmessig. Det er bemerkelsesverdig at dette system ble tolerert så lenge i et land hvor kirken og moralens voktere ellers sto sterkt.

Det har vært skrevet at de offentlige bordeller ble stengt for godt i Bergen i 1875 eller 1877 og i Christiania i 1884. Dette er ikke tilfelle. Oline Duckwitz døde i 1876, i en alder av nesten 80 år, og hennes horehus, "Vestindien" og "De Fire Løver" opphørte, men vertshuspikene fortsatte andre steder.

I Christiania ble bordellene stengt i 1884 etter press fra sedlighetsforeningene. De samme foreninger og noen dissentermenigheter presset justisdepartement til å ta affære med den offentlige prostitusjon. I desember 1887 sendte departementet et brev til stiftamtmannen i Christiania der det ble opplyst at politiets kontroll med den offentlige prostitusjon skulle nedlegges. Kontrollfunksjonen skulle flyttes til sunnhetsvesenet. Som følge av dette var det slutt med reglementering i Christiania fra 1888, men det fortsatte både i Bergen og Trondheim.

Det er vanskelig å finne en nøyaktig dato for opphøret av reglementering i Bergen, men legenes kontroll eksisterte fremdeles i 1898. Det er sannsynlig at kontrollen stoppet dette året eller i 1899.

Politimester Julius Olsen sa i 1898 at det var kun 30 prostituerte registrert hos politiet, og av disse var kun 10 regelmessig visitert. Han mente derfor at regelmentering i praksis var opphevet i Bergen. I en adresse til en sedelighetskonferanse i Bergen i 1898 sa han; "... Af kvinder som driver utugt som udelukkende erhverv, var her saaledes faa og det kunde trygt siges, at det kun var dem, som det havde været umuligt at faa til nogetsomhelst arbeide, de fleste drev utugten som binæring..."

Offentlig prostitusjon hadde eksistert i Bergen i over 80 år, men fra århundreskiftet ble den drevet under jorden igjen. Prostitusjon var ikke lenger en næring som byens myndigheter kunne tolerere åpenlyst. Det hadde alltid vært omdiskutert om regelmentering hindret spredning av veneriske sykdommer, og det økende antall smittede personer i Bergen undergravet argumentasjonen til de som ønsket å beholde de offentlig prostituerte.

I debatten om prostitusjon i Bergen er det en slående mangel på menn i de prostituertes liv. Horekundene er ikke nevnt. Det var kvinnene og pikene som ble innhentet av politiet, forhørt og straffet. Det var pikene som først skulle betjene sine pesende mannlige kunder for deretter å bli undersøkt av legenes "instrumentale stålpenis" som prestefru Butler engang sa. Det var kvinnene som skulle reddes fra usedeligheten. Hvis bare de offentlig prostituerte kunne ha fortalt oss noe om mennene!

(Christopher John Harris, født i Bradford i 1948, er førstearkivar ved Statsarkivet i Bergen. Denne artikkelen er skrevet i 1984, men har ikke vært publisert tidligere. Harris har arbeidet videre med stoffet, og regner med tiden med å kunne presentere en bok om emnet.)

Synøve Bringslid:

"Alle tråder løper sammen hos fru Qvam"

Kampen for kvinnestemmeretten

På slutten av 1800-talet hadde kvinnene fått ei sterkare stilling i samfunnet ved at ein hadde fått adgang til å ta artium, studere ved universitet, fått lik arverett med menn og vorte fullmyndige, men retten til å stemme ved politiske val hadde dei ikkje fått. Dette var ei kampsak ved århundreskiftet.

Fredrikke Marie Qvam

Ein viktig person i den borgarlege stemmerettskampen var Fredrikke Marie Qvam. Ho arbeidde gjennom ulike organisasjonar for at kvinner skulle oppnå stemmerett på lik linje med menn. Fredrikke Marie var ein av stiftarane til Norsk Kvinnesaksforening i 1884 og aktiv i Kvinnestemmerettsforeininga og Landskvinnestemmeretts-foreininga og Norske Kvinners Sanitetsforening. Ho var gift med Ole Anton Qvam som var ein av leiarane på ytterste venstre fløy i politikken . Han var Stortingsmann og sat ei tid som norsk statsminister i Stockholm. Familien Qvam var busett på Gjævran gard ved Steinkjer, men budde i lange periodar i Kristiania då Ole Anton var på Stortinget.

Fredrikke Marie Qvam.

Før kvinnene fekk stemmerett hadde dei lite høvetil å påverke samfunnsutviklinga. Ein kunne øve press gjennom ulike organisasjonar eller enkeltpersonar eller påverke ved å gå i allianse med menn som hadde politisk makt. Venstre var i den første fasen av stemmerettskampen ein viktig søttespelar og kvinner som hadde nære band til framståande politikarar hadde høve til å legge fram synspunkta sine. Fredrikke Marie Qvam

greip denne sjansen. Ho levde med i den politiske utviklinga gjennom at mannen hennar hadde viktige politiske posisjonar og ved at sentrale politikarar stadig gjesta familien.

Sentrale personar i kvinnekampen

Saman med Fredrikke Marie i styret for Kvinnesaksforeninga og seinare Norske Kvinners Sanitetsforening sat også andre framtredande kvinner: Randi Blehr, Margrethe Vullum, Pylle Horst og Cecilie Thoresen Krog.

Felles for desse kvinnene var at dei alle var aktivt med i kvinnesaksorganisasjonar og kjempa for å betre kvinnene si stilling i samfunnet. Alle var gifte med høgt utdanna menn og hadde sjølve god utdanning. Politisk tilhøyrde dei Venstre og Randi Blehr og Fredrikke Marie Qvam var begge gift med statsministrar. Dei fem kvinnene tilhøyrde ei privilegert gruppe i det øvre sjiktet av samfunnet, men politisk var dei radikale. Dei arbeidde for endringar i det norske samfunnet, då først og fremst gjennom å betre kvinnene si stilling .

Unionspolitikk og kvinnesak

På slutten av 1800-talet var Noreg ennå ikkje ein sjølvstendig stat og på 1890-talet og fram mot 1905 stod det sterk strid om den norsk-svenske unionen. Høgre og Venstre hadde ulike syn med tanke på kva stilling Noreg skulle ha i unionen. Venstre stod på ein nasjonalt standpunkt medan Høgre solidariserte seg meir med unionen. Venstre hadde tatt opp ei rekkje sosiale reformsaker og det var ein viss stønad i partiet for kravet om kvinnestemmerett. Norsk Kvinnesaksforening vart stifta i 1884 og fekk aktiv stønad frå det radikale venstremiljøet i Kristiania. Første leiaren i foreininga var venstrepolitikar Hagbard E. Berner. Han såg på kvinnefrigjeringa først og fremst som eit økonomisk spørsmål og la vekt på reformer som kunne gje kvinnene høve til å få utdanning og arbeid. Ikkje alle var nøgde med det. Ein del av kvinnene i foreininga ville arbeide for kvinnestemmerett på lik linje med menn. Desse danna Kvinnestemmerettsforeininga året etter. Ein la vekt på at kvinner ikkje kunne frigjerast verken økonomiskeller intellektuelt før dei fekk politiske rettar. Fredrikke Marie var ein sentral person i stemmerettsarbeidet.

Tidleg på 1890-talet gjekk Venstre inn for kravet om eigen utanriksminister for Noreg.

Ole Anton Qvam var justisminister og Otto Blehr var norsk statsminister i Stockholm. Konflikta mellom Noreg og Sverige spissa seg til og svenske aviser skreiv ope om krig. Stortinget løyvde store midlar til forsvaret. Ved eit høve spurte Fredrikke Marie general Thaulow, som var president i Raudekrossen, om ein i ein eventuell krig med Sverige kunne stole på saniteten. Generalen svara at han hadde lova kongen truskap. Etter denne samtalen voks ideen om Norske Kvinners Sanitetsforening fram.

Ny strategi -Norske Kvinners Sanitetsforening

Stemmerettsforkjemparane var skuffa over at dei ikkje hadde fått full stønad frå Venstre i kampen for kvinnestemmerett. Ein innsåg at ein trong større styrke bak kravet. Då Norske Kvinners Sanitetsforening vart stifta i Kristiania 26.februar 1896,var det med bakgrunn i den vanskelege politiske situasjonen. Initiativet til stiftinga kom frå Norsk Kvinnesaksforening. I formålsparagrafen heitte det:"Foreningens formaal er at skaffe sanitetsmatriell til brug saa vel i krig som under ulykkestilfælde i fred og at arbeide for at kvinder omkring i landet gjøres fortrolige med den første hjælp i ulykkestilfælde. "

Gjennom NKS ville ein no arbeide med humanitære oppgåver, men også indirekte for kvinnestemmeretten. Fredrikke Marie Qvam vart leiar og den første arbeidsoppgåva NKS tok fatt på, var opparbeiding av sanitetsmateriell til hæren. Gjennom dette ville foreininga vere med på å styrke det norske forsvaret. Dette arbeidet kan sjåast på som reint humanitært, men også som stønad til Venstre i unionspolitikken. Gjennom NKS ville kvinnene gje stønad til Venstre sin politikk i ein vanskeleg periode for partiet. Til gjengjeld håpa dei at partiet ville sette kravet om kvinnestemmerett på programmet. Å stifte ein velgjerdsorganisasjon for å gje stønad til Venstre sin politikk fall truleg naturleg for kvinnerørsla på 1890-talet. Hovudargumentet for at kvinnene burde få stemmerett var på dette tidspunktet ikkje lenger at menn og kvinner var like, men at dei var komplementære. Menn og kvinner hadde kvar sine felt. Ein kunne til dømes argumentere med at kvinnene trong stemmerett for å kunne fullføre "pliktene" sine på det osiale området. NKS var eit ledd i å dyktiggjere kvinnene på dei tradisjonelle kvinnearbeidsfelta, samtidig som dei vart førebudde på ein meir omfattande samfunnsmessig innsats. Det var lettare å få vanlege kvinner til å melde seg som medlemmar og få mennene til å akseptere ein slik type organisasjon enn ein rein kvinnesaksorganisasjon.

Ved fleire høve vart medlemskap i NKS omtalt som "kvinnelig verneplikt". Det var "husmødrene" i kvinnerørsla som stifta NKS. Med dette la ein opp til ein strategi som skulle vise seg å bli vellukka. Svært mange kvinner slutta opp om NKS, og det vart lettare å vinne mennene sin stønad for at kvinnene hadde eit viktig sosialt arbeid å utføre i samfunnet. I staden for å krevje politiske rettar direkte, forsøkte ein no ein omveg gjennom humanitært arbeid. Eit slikt arbeid var det isolert sett ikkje noko usemje om. Formålet fenga kvinnene fordi det innebar omsorgsfunksjon som dei kjende godt til frå arbeidet som mødre og husmødre. Organisasjonen ville også drive helseopplysning og dette var nyttig kunnskap for kvinnene. Foreiningsleiinga la opp arbeidet til det tidsaktuelle. Eit døme på det er at foreininga tok opp kampen mot tuberkulose samtidig med at "tuberkuloselova" vart vedteken i Stortinget. Ved århundreskiftet kom kvart femte dødsfall p.g.a. tuberkulose. Denne sjukdommen utgjorde eit stort helseproblem. Folk hadde liten greie på korleis ein kunne verne seg mot sjukdommen. Statistikken viste ein bølgegang når det gjaldt talet på døde av tuberkulose, men landet sett under eitt,

var det stiging i talet på tuberkuloseoffer fram mot århundreskiftet.

Stifting i Bergen

I løpet av dei to første åra fekk ein oppretta 17 lokalforeiningar, men det hadde vist seg vanskeleg å få stifte NKS-foreining i Bergen. Her var ein opptatt av at Raudekrossen hadde ei kvinneforeining med liknande formål. Det var ikkje ønskeleg med ei ny konkurrerande foreining. Ein søkte derfor å ta opp NKS sitt arbeid og potensielle medlemmar. Ein ville samarbeide, men samarbeid innebar også kontroll og det likte ikkje dei leiande kvinnene i Kristiania. Tanken om samarbeid avspegla truleg også det som skjedde på det politiske planet. Der hadde ein prøvd å få i stand samarbeid på tvers av politiske skiljelinjer. Det er uklart kva politisk tilknyting dei leiande mennene i vestlandsfilialen av Raudekrossen hadde, men kjent er at overlege Klaus Hanssen sat i styret og han var med og arbeidde aktivt for samlingstanken i norsk politikk.

I 1898 inviterte Kvinnesaksforeininga i Bergen til "kvinnenes landsmøte". Etter initiativ frå Fredrikke Marie Qvam var NKS representert frå ulike delar av landet. Kvinneforeininga i Raudekrossen ville halde ei orientering om si verksemd på møtet, men vart avvist med at programmet var fullt. I Bergen hadde ein innanfor Kvinnesaksforeininga eit tverrpolitisk samarbeid før landskvinnesaksmøtet. På dette møtet i 1898 vart det dregne klare politiske skiljelinjer. Tidlegare hadde ein fått ei avskaling frå Kvinnesaksforeininga då Kvinnestemmeretsforeininga vart stifta. Etter landskvinnestemmerettsmøtet i Bergen vart Landskvinnestemmerettsforeininga danna. Sjølv om desse foreiningane arbeidde for same langsiktige mål, fanst det fleire konservative kvinner i Kvinnestemmerettsforeininga enn i Landskvinnestemmerettsforeininga. Same året vart lokalforeininga av NKS stifta i Bergen. Det var dei radikale i kvinnestemmerettsspørsmålet som tok initiativet til NKS medan dei meir konservative gjekk inn i Hjemmenes Vel eller Raudekrossen si kvinneforeining. Sophie Lindstrøm vart første leiar av foreining, Elise Detloff sekretær, Josephine Grindstad kasserar. Elles i styret sat Inga Kjelsberg, Sina Nielsen, fru Martens og Marie Stokstad. Foreininga fekk straks 200 medlemmar. Amalie Hansen og Josephine Grindstad var begge leiande kvinner i NKF. Sophie Lindstrøm var skulestyrar. Elise Detloff var lege.

Oppslutning

NKS fekk straks stor oppslutning og vart landsomfattande på kort tid. I 1905 fanst det 50 lokalforeiningar med til saman 4500 medlemmar. Ingen av kvinnesaksforeiningane hadde eit slikt medlemstal. Det er nærliggjande å tru at den politiske profilen som NKS fekk heldt mange kvinner borte frå foreininga, men det ser ikkje ut til å ha hindra foreininga i stor framgang. Det humanitære arbeidet drog truleg mange kvinner med. I 1905, då det var fare for krig mellom Noreg og Sverige, fekk NKS større auke i medlemstalet og i talet på nye lokalforeiningar enn den hadde

hatt på noko tidspunkt tidlegare. Dette tyder på at foreininga sitt formål om å gje stønad til Venstre i unionspolitikken førte mange medlemmar til foreininga.

"Alle tråder løper sammen hos fru Qvam"

Fredrikke Marie Qvam var den store administratoren bak kvinneorganisasjonane. For NKS vart ho leiar frå starten av og i 37 år. I 1898 vart ho i tillegg vald til leiar for Lands-kvinnestemmeretsforeininga og året etter for Kvinnesaksforeninga. For å bygge opp organisasjonane held ho mange foredrag og brukte dei kontaktane ho hadde frå andre organisasjonar. Det var i stor grad dei same personane som var medlem i desse kvinneorganisasjonane.

Fredrikke Marie utøvde stor autoritet og lite vart overlate til dei andre styremedlemmane. Hovudgrunnen til at ho kunne leie med så stor autoritet var nok at det var få kvinner som på dette tidspunktet hadde så stor organisasjonserfaring. Hennar sterke stilling i organisasjonen vart kritisert av nestleiaren fordi ho passa så godt på "formandsmyndigheten". "Alle tråder løper sammen hos fru Qvam", vart det sagt. Sjølv då ho budde i Stockholm fungerte ho som leiar per brev. Dersom nokon kritisere leiarstilen hennar truga ho med å gå av. Drivkrafta bak hennar engasjement for helseopplysning gjennom NKS var truleg eigne sorger. Ho hadde miste to små barn og sonen hennar døde av tuberkulose då han var 20 år. Ho skal ha uttalt at "jeg vil gjøre mitt for at andre mødre ikke

Opraab.

Norske Kvinde!

Mød frem og stem ved Valgene!

Husk det gjælder at bruge dine vundne Rettigheder!

Husk det gjælder alles Velfærd, dit Hjems, dine Børns, din Bygds!

Husk hvert enkelt Hjems Økonomi bærer hele Landets!

Husk at norske **Kvinder** ogsaa er **valgbare**!

Sørg for at dygtige Kvinder opstilles paa Listerne!

Husk: Stemmeret er Stemmepligt!

En Æressag bliver det da for dig at bruge din Stemmeret!

Mød og stem.

Landskvindestemmeretsforeningens Bestyrelse.

skal oppleve det jeg har opplevd".

Kvinnestemmeretten

Det vart lagt ned ein stor innsats for å oppnå kvinnestemmerett både gjennom dei reine interesseorganisasjonane og gjennom organisasjonar som NKS. Arbeidet gav frukter og ein oppnådde stemmerett først ved at ca 200 000 kvinner fekk kommunal stemmerett i 1901. I 1907 vart stemmeretten utvida til å gjelde ved stortingsval og i 1913 vart kravet om almen stemmerett for menn og kvinner innfridd.

Det at ein i Noreg greidde å få kravet om kvinnestemmerett inn som ein del av kampen for nasjonalt sjølvstende ser ut til å vere medverkande årsak til at landet fekk innført statsborgarleg stemmerett for kvinner på same vilkår som menn som ein av dei første statane i Europa.

(Denne artikkelen er basert på hovudoppgåve i historie av S. Bringslid: *Norske Kvinners Sanitetsforening. Stifting og aktivitet 1896-1905)*

Jorunn Nerby Vannes, rektor emerit.:

Pionertiden for sykegymnastenes forening i Bergen 1899-1925

En 100 års jubilant ser tilbake

Den 1. september i 1999 var det 100 år siden fysioterapeutene i Bergen og Hordaland stiftet egen fagforening. Yrkesgruppens offisielle navn den gang var sykegymnast.

I denne artikkelen[1] presenteres noen glimt fra de første 25 årene av foreningens liv. Pioneårene da foreningen hadde fra 7-12 medlemmer, alle kvinner, og det hele sto og falt på en eller to ildsjeler og foreningen ble "nedlagt" og gjenopprettet 2-3 ganger. Siden 1925 har foreningen vært stabil og i kontinuerlig drift med unntak av krigsårene 1940-45.

Siden 1980 har foreningen ikke bare vært for Bergen men for Hordaland. Foreningen har vært tilsluttet en landsforening siden den ble opprettet i 1936. Landsforeningen heter i dag Norske Fysioterapeuters Forbund og foreningen i Hordaland har status som avdeling under denne. I jubileumsåret 1999 hadde NFF/avdeling Hordaland nærmere 700 medlemmer.

Den første sykegymnasten i Bergen med formell utdanning var Agnethe Faije. Hun var den ene av de to første kvinnene i Norge som i 1879 ble "autorisert sykegymnast" etter utdanning i Stockholm ved Kungliga Gymnastiska Central Institutet (GCI).

GCI var opprettet i 1813 av Per Henrik Ling (1776-1839), som har fått betegnelsen den svenske sykegymnastikkens grunnlegger. Instituttets mål var å utdanne "skicklige Lärare til Gymnastikens utbredelse i landet, "så wäl för medborgare i allmmänhet som för krigsståndet"[2]. Ling delte gymnastikken i pedagogisk gymnastikk, militærgymnastikk og medikal-gymnastikk Kvinner fikk adgang til utdanning ved GCI fra 1864, men ble ikke tatt med i formålsparagrafen før 1887 og kom med i hovedpassusen i "Elevers antagande" først i 1908. Begrunnelsen for å ta inn kvinner var opprinnelig for å dekke behov for gymnastikklærerinner til skolen. Men de fikk adgang til kursene ved den medisinske avdelingen og derved samme rett til å praktisere som sykegymnast som mennene. Fra 1871 var utdanningen to år for kursene til gymnastikklærerinne og sykegymnast, mens mennenes utdanning var tre år. I Norge ble Den gymnastiske centralskole opprettet i 1870 (fra 1915 Statens Gymnastikkskole, siden Norges Idrettshøgskole). De første sykegymnas-

tene håpet å få lagt sin utdanning til den offentlige Centralskolen etter samme modell som GCI. Slik ble det ikke. Den første sykegymastutdanningen i Norge kom i gang i 1897 ved Christiania orthopædiske og medico-mekaniske Institut som ble eiet av legene Giertsn og Natvig. Dette "grepet" førte til at utdanningen forble privat til 1966 og vi fikk en Statens Fysioterapiskole.

Den første sykegymnast som opprettet eget institutt i Bergen var Birgit Tillisch - i 1889. Birgit hadde også utdanning fra GCI. Før henne var det leger som hadde institutt i Bergen.

Så sykegymnastisk virksomhet hadde eksistert i flere år før den 1. september 1899 da syv sykegymnaster bestemte seg for å stifte Bergens Gymnastforening [3.] Foreningens første formand het Inga Henrichsen[4]. Som de foregående hadde hun utdanning fra Stockholm som ga henne yrkestittelen "gymnastikdirectør" og "autorisert sykegymnast".

Fanny Schnelle[5] var ved samme institutt og de var sammen om å ta initiativet til å stifte Foreningen.

Inga Henrichsen

Fanny Schnelle

Bergit Hellesen

Emma Stoltz

På stiftelsesmøte var foruten Inga og Fanny disse tilstede:

Ragna Angell[6], foreningens sekretær fra 1899-1901, Bergit Hellesen[7] og Emma Stoltz[8]

Tilstede var også Nina Konow[9] og Hilda Wettergren[10],

Alle var utdannet i Stockholm, to fra GCI og fem fra Dr. A. Wiedes "Gymnastisk Orthopediske Institut" (GOI) ved "Karolinska Institutet" (KI). De hadde dobbeltutdanning som gymnastikklærere (svensk titttel: gymnastikdirectør) og som sykegymnaster. Og i Bergen var de i virksomhet i skoler og turnforeningen - som gymnastikklærere og instruktører - og ved institutt som sykegymnaster.

Vi vet at Ragna Angell var instruktør for Bergens Dameturn tropp takket være et fotografi (bilde nr. 4) der hun leder foran under en parade i Bergens gatene.

Inga Henrichsen var 26 år da hun var med og stiftet foreningen. Hun var ikke bare initiativ takeren og den første "formand" men også den som dro foreningen i gang igjen de to gangen den var lagt ned. Inga var formand i til sammen 8 år.

Av de lovene og beslutningene de tok på sitt første møte 1.9.1899, fremgår det at stiftelsen av foreningen var så vel faglig som økonomisk begrunnet.

Lovene besto av 3 §§ :

"§ 1 For at kunne bli medlem af Bergens Gymnastforening fordres sykegymnastisk uddannelse
§ 2 Ethvert medlem er forpliktet til at holde de av foreningen antagne priser for behandling av patienter
§ 3 Saavel frisk som sykegymnastiske temaer kan behandles, dog udelukkende de friskgymnastiske der er af interesse for sykegymnastikken. "

I 1902 ble en 4. paragraf lagt til:
§ 4 Emner som kun omhandler friskgymnastikken optages til forhandlinger

Den nyetablerte yrkesgruppen hadde sine faglig og yrkesmessige bakgrunn fra både frisk- og sykegymnastikken og hadde naturlig nok vansker med å skille disse områdene fra hverandre i forenings sammenheng. I 1911 besluttet foreningen å skifte navn til Bergens Sykegymnastikforening.

Ved århundreskifte (1900) var kvinnefrigjøring og kvinners rett til å skaffe seg utdanning og forsørge seg selv ved et eget arbeid et omdiskutert tema. (Langt inn i forrige århundre var det en regel at kvinner som var i lønnet arbeid, måtte slutte når de giftet seg[11].) De første sykegymastene i Bergen brøt nok med en del konvensjoner, ved at de skaffet seg høyere utdanning, innenfor et utradisjonelt yrke og som selvstendig næringsdrivende (private institutteiere). De kom inn på et marked der legene hittil hadde vært enerådende og drev opplæring av egne medhjelpere.

Yrket hadde ikke samme status eller rettigheter som i Sverige. Norge hadde ved rundt 1900 ingen egen lov eller reglement som beskyttet tittelen eller retten til yrkesutøvelse. Mens man i Sverige helt siden 1864 hadde hatt et offentlig fastsatt reglement som ga de som besto eksamen fra GCI rett til å utøve sykegymnastikk under legekontroll. Et reglement som i 1887 ble erstattet med et nytt og både utdanning og praksis blir lovregulert og sykegymnastene får offentlig autorisasjon.

En tilsvarende lov fikk ikke Norge før i 1936[12]. Visstnok "forbarmet" Den norske lægeforening seg over standen og vedtok i 1915 å opprette et Massasjeråd som hadde en lignende myndighet som loven i Sverige forutsatte.

Da hadde det vært i gang skole i Oslo siden 1897 - Christiania Orthopædiske og Mekano Medisinske Institut (COMMI). Men mens svenske sykegymnaster og norske med utdanning fra Sverige hadde statsautorisasjon, fikk de norske med utdanning fra Norge ingen autorisasjon før Massasjerådet var opprettet. Da fikk de benytte tittelen legeautorisert sykegymast og det var selvsagt heller ikke det samme som å ha en autorisasjon hjemlet i svensk lov. Yrkesgruppen levde med dette skisma inntil 1936 da den første sykegymnastloven ble vedtatt og ordningen for

godkjenning av utdanningen og som yrkesutøver ble overført til Sosialdepartementet.

Foreningens liv frem til 1905

Frem til 1905 hadde foreningen jevnlig møter. Sykegymnastene tok selv ansvar for å holde foredrag og holdt seg oppdatert på litteratur både norsk og utenlandsk. De presenterte pasienttilfeller og diskuterte behandlingsopplegg og resultat, i følge protokollen fra disse årene. Og vi ser at de fleste av stifterne er aktive som h.h.v. formand og sekretær:

1899-1901 Inga Henrichsen Ragna Angell
1901-1902 Fanny Schnelle Anna Lyche
1902-1903 Emma Stoltz Signe Mohn
1904-1905 Emma Stoltz Aagot Kuhnle
1905 Inga Henrichsen Aagot Kuhnle

Fra 1905 til 1911 er det ingen aktivitet i foreningen. Hvorfor foreningen i praksis ble nedlagt i 1905, sier protokollen ingen ting om.

I november 1911 "sammenkaldte frk. Henrichsen samtlige sykegymnaster for at foreningen skulle fortsette som tidligere". Det ble tatt flere viktige og interessante beslutninger i møtet:

Navnet Bergens Gymnastforening Forening forandret til Bergens Sykegymnastikforening.

Lovenes § 1 ble forandret slik at det fremgikk at for å bli medlem fordres minst ett års sykegymnastisk utdannelse.

Forslag om at også "mandlige sykegymnaster skulde optas i foreningen." Dette forslaget ble forkastet.

Det ble innført kontingent kr. 1,00 pr. år til anskaffelse av tidsskrifter.

"Derefter behandledes sykegymnasternes forhold til Krætssykekassen" [13]. Dette tema var sannsynligvis hovedgrunnen til at sykegymnastenes forening ble reetablert i 1911.

Inga Henrichssen og Aagot Kuhnle som hadde vært henholdsvis formand og sekretær i 1905 tok opp igjen sine verv og holdt det gående frem til 1916. Da ble foreningen "nedlagt" for annen gang. Protokollen sier heller ikke denne gang noe om årsaken. Det kan tenkes at sykegymnastene ble berørt av den store bybrannen i Bergen sentrum. Vi vet at de hadde institutter sentralt i byen så arbeidsplasser kan ha gått tapt. Tilgangen på pasienter kan ha også ha blitt redusert etter katastrofen.

Høsten 1919 samler foreningen seg til et eneste møte. Det er medlemmenes

vanskelige forhold til sykekassen som igjen er tema. Det er igjen Inga Henrichsen som er aktiv, denne gang sammen med yngre krefter – sykegymnasten Signe Mohr.

Kretssykekassen og sykegymnastene

Sykeforsikringsloven var vedtatt i 1911 og kretssykekassene som var opprettet for å administrere denne store og viktige sosial reformen. Men for sykegymnastene skapte den problem! Inntil 1911 hadde BGF satt sine egne priser og de hadde sine kollegiale regler mht priser nedfelt i foreningens lover. Det var en ny situasjon at de måtte legge inn anbud og få avtaler om priser for å få tilgang på sykekassens pasienter.

Den kollegiale lojaliteten ble satt på prøve. Det førte til mye interne uenigheter og skapte mye splid gymnastene i mellom, men først og fremst mellom de som var medlem av foreningen og de som ikke var medlemmer.

Sykekassen i Bergen som i flere andre store byer i landet, opprettet etter hvert eget fysikalsk institutt som ble en konkurrent til de allerede eksisterende institutter. Det nye systemet hindret pasientens rett til fritt valg av sykegymnast. Den 12. Desember 1911 sender BSF en skrivelse til bestyrelsen for Bergen kretssykekasse der de sier:

"BGF anmoder det ærede styre om at ta under overveielse, hvorvidt der bør være frit valg av sykegymnaster inden Bergens kretssykekasse i lighet med hvad tilfældet er for læger og tandlæger."

Etter hvert jevnet forholdet mellom sykekassen og BSF seg ut og i 1926 kan vi lese av protokollen at 7 av BSFs 33 medlemmer har kretssykekassen som arbeidssted.

Men det skulle ikke bli en varig borgfred. Noen år senere er ingen av de trygdekasseansatte medlem av foreningen. Og BSF er i jevnlig stridigheter p.g.a. uenighet om fastsettelse av priser.

Autorisasjon

En hovedsak i foreningens første år var arbeidet med å få en autorisasjonsordning i Norge på lik linje med som var i Sverige. Det var derfor et fremskritt da Den Norske Lægeforening vedtok et nasjonalt godkjenningsorgan – Massasjerådet - i 1915. Rådet besto av tre leger og en sykegymnast. Rådet skulle godkjenne både lærested og den enkelte massør/sykegymnast. Massasjeråd var opprettet og hadde ansvar for både å godkjenne " læreanstalter til utdannelse i massasje og sykegymnastikk" og enkelte massører og sykegymnaster.

Det skulle gå over 20 år før ordningen ble lovhjemlet og lagt til Sosialdepartementet (Sykegymnastloven av1936).

Men i følge de gamle protokollene var det ingen selvfølge at det ble tatt hensyn til lov og regler. Foreningen rapporterer flere ganger at både private

institutt og trygdekassens institutt benyttet personell uten "fornøden utdanning og autorisasjon. .I mange år hadde medl. av BSF rollen som "vakthunder" både overfor sykekassen/trygdekassen og private institutt mht til å kontrollere bruken av uautorisert personell.

"Rekonstruksjon" i 1925

Foreningen ligger nede fra 1919 til våren 1925. Da blir den "rekonstruert"under navnet Bergens Sykegymnastforening. Det er igjen Inga Henrichsen som tar initiativet men hun vil ikke påta seg å være formann! Foreningen velger en "bestyrelse" på 3 personer, frøknene Dagny Fleischer (formann), Elisabeth Beyer (sekretær) og Gudrun Sælen (kasserer). På dette møte var det 24 sykegymnaster tilstede hvorav 2 menn!

Foreningen vedtok i møte nye lover[14] der det nå ble et krav å ha norsk autorisasjon for å bli medlem. I motsetning til den gamle loven som hadde bare hadde 4 §§ fikk den nye 8§§.

Kontingenten er blitt 5 kr.

Mellomkrigstiden var økonomiske krisetider, også for sykegymnaster. De var avhengige av inntekter gjennom privat praksis, i egne aller andres private institutt eller ved hjemmebehandling.

Trygdekassens fysikalske institutt beskjeftiget en del men var for mange en kontroversiell arbeidsplass (se ovenfor). Sykehusene hadde begynt å benytte sykegymnaster men etter "stykkprisprinsippet". Først rundt 1950 ble det opprettet stillinger ved sykehus i Bergen.

Siden 1925 har Bergens Sykegymnastforening vært en stabil organisasjon og bortsett fra krigsårene 1940-45 har foreningen vært i kontinuerlig drift under navn dette navnet inntil den i 1958 ble Bergen Fysioterapeut Forening, i 1980 Hordaland Fysioterapeut Forening og siden 1985 Norske Fysioterapeuters Forbund, avd. Hordaland.

---

1 Kilder:

Protokoller fra medlems- og styre møter fra og med 1.9.1899 til 1984 i Statsarkivet i Bergen

Karin Helene Haugen: En utdanning i bevegelse – 100 år med fysioterapiutdanning i Norge. Universitetsforlaget 1997

2 Samme som 2) over med primærkilde Riksarkivet i Stockholm

3 Navnet sykegymnast forandret til fysioterapeut i 1958.

4 Inga var født 1871 i Ålesund. Utdannet ved Dr. A. Wiedes Gym Orth.Inst. (GOI), Stockholm. Indehaver af gymn.orthoped. institut og gymnastiklærerinde ved privat skole og Turnforeningen. I år 1900 bosatt i Bergen i Peter Jebsensgate

11 , som "huset" 4 familier og 20 personer. Far hadde vært rektor ved Bergens Katedralskole. Inga bodde sammen med bl.a. 3 eldre søstre, 2 folkeskolelærerinder og 1 husbestyrerinede, alle ugift. Inga bodde i Peter Jebsensgate 11 som " huset" 4 familier, i alt 20 personer. Kilde: 1) Bergens Gymnast Forening protokoll 1899-1925 2) Digitalarkivet : 1900-telling for 1301 Bergen.

5 Fancy var født 1866 i Bergen. Utd. ved GCI. Tittel: Gymnastik-Directør. I år 1900 oppholdt hun seg i München. Bosatt i Vestre Torvgade 1 som "huset" 3 familier og 20 personer. Far rentenist/mor hustru, 2 eldre brødre, en "læge" og en "Vare Mægler". Kilde: som over

6 Ragna var født 1876 i Bergen. Utd. ved GCI. Tittel: Gymnastiklærerinde. I år 1900 bosatt i Vestre Torvgade 9 som huset 3 familier + en enke, tils. 25 personer. Ragna bodde sammen med foreldre (far statsadvokat og bankdirektør/ mor husmor) og 4 søsken, 3 yngre og 1 eldre som var "lærerinde". Kilde: som over

7 Bergit var født år ? . Utd. ved GOI. Mangler andre info botsett fra fotografi som er gjengitt her utlånt fra Universitesbibliotkets Billedesamling, Bergen

8 Emma var født 1870 i Bergen. Utd. ved GOI. Tittel: gymnast. I år 1900 bosatt i Frydenlundsveien 9 sammen med foreldre (far kjøbmand/mor hustru) og 5 søsken, hvorav en søster sløidlærerinde…

9 Nina var født i 1869 i Bergen. Tittel: ikke oppgitt. I år 1900 oppholdt hun seg i Stockholm . Familien bodde i Allegaden 43. Nina bodde sammen med foreldre (far Kjøbmand, Sild og Fisk/ mor hustru), og en yngre bror

10 Hilda var født år ?… Utd. ved GOI. Mangler andre info.

11 I 1930 årene gjaldt det bl.a. for kvinner ansatt i Rikstrygdeverket. I 1950 årene måtte kvinnl. lærer i Bergen slutte når hun giftet seg

12 Lov av 19. Juni 1936 om sykegymnaster og massører.

13 Lov om Sykeforsikring trådte i kraft i 1911, administrert av en Krætssykekasse i hver kommune.

14 Nye lover ved ved "rekonstruksjon" av foreningen i 1925:

Bergens sykegymnastforenings hensikt er at opnaa et kollegialt forhold mellom gymnasterne, og tjene som middel til fremgang for dem og deres arbeid.

§ 1

For at bli medlem fordres norsk autorisation , som må forelægges styret

§ 2

Styret bestaar av formand, viceformand og sekretær, kasserer samt 2 suppleanter som velges paa generalforsamlingen for 2 aar. Efter første aar gaar en ut efter lodtrækning.

§ 3

Kontingenten 5 kr. erlægges inden 30 april. Er denne ikke betalt inden 1 aar tapes stemmeretten, efter 2 aar tapes medlemsret. Ret til forhøjelse av kontingenten forbeholdes.

§ 4

Ethvert medlem er forpligtet til at holde de av foreningen fastsatte priser.

§ 5

Forslag til forandring av takster maa forelægges generalforsamlingen.

§ 6

Vikarer betales75 % minimum av nettoinntekten

§ 7

Gjennem foreningen averteres 2 ganger aarlig under "Bergens autoriserte sykegymnasters fællesannonse"

§ 8

Foreningsmøter aktes holdt i februar, mars, april, mai, september, oktober, november. Generalforsamling i mars.

Tilføyelser til loven er bl.a.:

-Det kan tilstedes medlemmer av Bergens gymnastikforening adgang til foredragene mot erlæggelse av kontingent hvis gjensidig overenskomst mellom foreningene

- Medlemmene opfordres at berette om eventuelle tilfælder i praksis som kan være lærerike og interessante.

- Minimumspriser for behandling på institutt og i hjemmet inden bygrensen samt rett til tog- og trikkepenger

Klisjébingo

Sovner du under møter og seminarer?
Hva med de lange og kjedelige konferansene?
Her er en måte å endre alt dette på!

Hvordan du spiller: Kryss av i hver blokk når du hører ordet under et møte, seminar eller telefonsamtale. Når du får fem blokker horisontalt, vertikalt eller diagonalt, reis deg opp og rop **DRITTPREIK!!**

Synergi	**Strategi**	**Proaktiv**	**Fokus**	**Komme på banen**
Outsourcing	**Ressursbruk**	**Deknings-grad**	**Infrastruk-tur**	**Krav-spesifikasjon**
Kvalitets-sikre	**Drifts-fordeler**	**Multimedia**	**Konsept**	**Verdikjede**
Resultat-drevet	**Utviklings-miljø**	**Strømlinje-formet**	**Prosjekt-ansvarlig**	**Skreddersydd**
Medarbeider utvikling	**Kunde-fokus (ert)**	**Prepo-sisjonere**	**Fremdrifts-plan**	**Facilitere**

Uttalelser fra fornøyde spillere:

"Jeg hadde bare vært i møtet i fem minutter før jeg vant. " - Børre N. - Bergen

"Oppmerksomhetskurven min på møter ble dramatisk forbedret." - Torunn D. - Oslo

"For en høydare. Møter vil aldri bli det samme for meg etter første gang jeg vant." - Jacob R - Bergen

"Atmosfæren var ladet på det siste prosessmøtet da 14 av oss ventet på den femte boksen." - Bjørn G. - Bergen

"Foredragsholderen var sjokkert da åtte av oss hadde ropt 'Drittpreik' for tredje gangen i løpet av to timer." - Atle J. - Damsgård

Postadresse:
Statsarkivet i Bergen
Årstadveien 22
5009 Bergen

Internett:
http://www.hist.uib.no/arkivverket/sab

NB! NYE EPOST-ADRESSER!

Statsarkivet:	**statsarkivet.bergen@riksantikvaren.dep.no**
Yngve Nedrebø, Statsarkivar:	yngve.nedrebo@riksantikvaren.dep.no
Christopher John Harris, Førstearkivar:	christopher.harris@riksantikvaren.dep.no
Synøve Bringslid, Arkivar:	synove.bringslid@riksantikvaren.dep.no
Knut Geelmuyden, Arkivar:	knut.geelmuyden@riksantikvaren.dep.no
Cecilie S. Knoph, Konsulent:	cecilie.knoph@riksantikvaren.dep.no
Ragna Neteland, Konsulent:	ragna.neteland@riksantikvaren.dep.no
Anette Skogseth Clausen, Førstekonsulent:	anette.clausen@riksantikvaren.dep.no
Tom Myrvold, Avd.ing:	tom.myrvold@riksantikvaren.dep.no
Tor Amundsen, Førstesekretær:	tor.amundsen@riksantikvaren.dep.no
Rikke Flakstad, Førstesekretær:	rikke.flakstad@riksantikvaren.dep.no
Steffen Ekerhovd, Driftstekniker:	steffen.ekerhovd@riksantikvaren.dep.no
Johanne Mjelstad, Ingeniør:	johanne.mjelstad@riksantikvaren.dep.no
Elin Runningen, Preparant:	elin.runningen@riksantikvaren.dep.no
Marianne H. Johannessen, Konsulent:	marianne.johannessen@riksantikvaren.dep.no
Inge Eikeland, Konsulent:	inge.eikeland@riksantikvaren.dep.no
Bente Kopperdal	bente.kopperdal@riksantikvaren.dep.no
Jorunn Dobbe	jorunn.dobbe@riksantikvaren.dep.no
Bernt Breivoll	bernt.breivoll@riksantikvaren.dep.no

Bergensposten utgis av Statsarkivet i Bergen
Ansvarlig redaktør: Yngve Nedrebø
Layout: Tom Myrvold
Trykk: A.S Centraltrykkeriet, Bergen